

POSTMODERN PEDAGOJİ

Dr. Zekeriyya ULUDAĞ*

İnsanlığın bugün bilimsel, teknolojik, ekonomik ve kültürel olarak gelmiş olduğu yer, bilindiği gibi ortaçağ sonrası ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesi ve onun ateşlediği sanayileşmenin bir sonucu olarak görülen toplumsal gelişmeler genelde modern düşünce ve hayat biçimi olarak belirtilmektedir. Bütün bu gelişmeler içinde zaman zaman ifade edilen alanlarda birbirine aykırı düşünceler boy göstermiş ve birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Bu tür oluşumlar insanlık tarihi boyunca devam edelmektedir.

Modern düşünceye alternatif olarak onu eleştirel bir şekilde irdeleyen, gelişmelerden birisi, "postmodern düşünce" kabul edilmekte ve hala üzerinde tartışılmaktadır. Ancak bu mücadele oldukça kaygan bir zeminde devam etmekte olduğundan, henüz bir netliğe ulaşmış değildir. Bunu, entelektüel kesimde meydana gelen bir düşünce olarak anlamak da mümkündür. Postmodern düşüncenin, belirgin bir özelliği olmamasına karşılık, "evrensel olarak geçerli ve değerli perspektifler nosyonunu reddetmesidir"¹ şeklinde bir ifade onu daha belirgin bir hale getirir. Postmodernizm hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında, bütünlüğü olan bir sisteme sahip olmadığı görülür. O, başlı başına felsefî bir sistem de olmadığına göre onun hakkında ne söylenebilir? Araştırma alanlarına bakılacak olursa Blake ile birlikte onun "sosyal-kültürel teoride bir tema, belki de bu konuların bileşimi"² dir, demek daha doğru olur.

Ancak bu bulanıklığa rağmen, fikrî alanda Aydınlanmanın kabul ettiği hakikatin keşfi yolunda yapılan çalışmalar, neticede bilen ve bilinen arasında derin bir uçurum meydana getirdiği, ortaya çıkan bu düalizmin artık Aydınlanma hareketinin sürdürülmesi ile yok edilemeyeceği iddia edilmektedir. Eleştirel teori taraftarları ve bunun akabinde ortaya çıkan postmodernistlerce kabul edilen, insanî varoluşun aracılık etmediği bir fenomenin tamamen soyut olacağı tezi ve bilgiyi, soyut olarak kabul etmenin insanı ihtiyaçlarından koparıp; moral, etik ve politik ilkelere yol açacağı ileri sürülmektedir. Bilen ile bilinen, insan ile dünya ve hayat arasında bir uyumun sağlanabilmesi için, ortaya çıkan bu düalist yapının ortadan kaldırılması için ve/veya çözümsüzlüğüne karşı nasıl bir yol takip edilmelidir? İşte bu safhada felsefenin amacının değişmez hakikatler ve idealleri ifşa etmek değil, insanî eylemle hayatın anlamı arasındaki yakın ilişkiyi değerlendirmek olmalıdır, şeklindeki bir düşünce ile

* Ondokuzmayıs Üniversitesi Samsun Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Blake; Between Postmodernism and Anti-Modernism, s.42.

² Blake; Ibid., s.43.

"varoluşçu" bir yaklaşım kendini göstermektedir. Heidegger'e dayanarak varlığı ve dünyayı anlamaya çalışan postmodernistler, dünyanın temsil edilemeyeceğini düşünürlerken Wittgenstein ve Lyotard'la birlikte onun ancak dil vasıtasıyla gerçeklik kazanabileceğini düşünmektedirler³. Elbette böylesi dilsel ifadelerle istinat eden bir düşüncenin, metafiziksel değil aksine insanlararası ve toplumsal olacağı söylenebilir. Ayrıca eğitimin, yeni gelişen düşünceler karşısında felsefi açıdan yeniden yorumlanmasının zorunlu olduğunu ileri sürülen düşünceler, bu alanda da yeni bir tartışmayı başlatmaktadır. "Eğitim hakkında konuşabilmek için hem toplumun hem de kültürün kavramsallaştırılması gerekmektedir. Bunların her ikisi de sosyal ve kültürel teoride yeni düşünceler gerektirmektedir"⁴.

Bu ifadeler eğitim alanında bir tartışmaya kapı açarken, ortaya atılan düşüncelerin bir kısmı genelde Aydınlanmanın takdim ettiği ilim anlayışına tepki olarak ortaya çıkmakta ve daha çok "eleştirel teori"de kendisine taraftar bulmaktadır. Eskinin karşısında kendisi için sadece yeninin karakterini değil, aksine söz konusu olan esaslı bir yeniyi talep eden modern, Batı tarihinde ilk defa Aydınlanma felsefesi içerisinde ortaya konmuştur. Bu düşüncede akıl, sujede ve insanî iradede teleolojik düzeni dışlamıyor bilakis insani aklı temellendirmeyi ve hiç bir şekilde daha önceden verilmiş bir düzene bağlanmaksızın, her şeyi istisnasız kanun altına almayı, ilave olarak insanî akıldan çıkarmayı veya asla önceden belirlenmeyi kabul etmeyen, bir düşüncüyü ileri sürmekteydi⁵.

Böyle bir bilgi edinme anlayışına tepki gösteren eleştirel kuramcılardan, "deneysel-analitik bilimin başlangıcında olduğu gibi pratik ve eleştirel olarak yönlendirilen bilimlerin başlangıcını da, görmüş olduğumuz gibi garanti edilmemiş bir durumda bulunan geleneksel teoriler teşkil etmektedir" diyen Dieter Lenzen, bu tepkiyi öylesine ileri götürür ki "Frankfurt Okuluna yaklaştığımızı hissettikçe pozitivizm karşısında nefretimizi formüllendirme yoluna gireriz" şeklinde devam etmektedir. Postmodern pedagojide ilk adımları attığı ifade edilen Lenzen, yukarıdaki düşüncelerine ilave olarak, ilimlerin günümüzde bir kriz dönemi yaşadığını belirtirken; bizzat tabiat bilimlerinin gerçeklik yetkisinin problemlili olduğunu, dolayısıyla bilimin artık "emniyetsizliğin kaynağı" haline geldiğini, hiper özelleşmenin temelinde tabiat bilimlerine ait neticelerin bulunduğunu belirtmektedir. Neticede bunun bizim kendi görüş anlamsızlığımızı ortaya çıkardığını; ilimlerde metod meselesinin çözülemediğini, bilimsel-teorik açıdan problem olarak görünen, dışarıda da bırakılmadığı için yönlendirme problemi insanî ilimlerde araştırmaların şablonlaşmasını ortaya çıkarmıştır. Görevlerin özelleşmesi, metodik ve teknik manzaraların her tarafı kaplaması, kapsamlı bir şekilde yaygınlaşan kavram terminolojisi içerisinde bozulma anlamını da ortaya çıkarmaktadır⁶, görüşlerini de ileri sürmektedir

³ Murphy; Postmodern Toplumsal Analiz, s.38-48.

⁴ Blake, Between Postmodernism and Anti-modernism, s.43.

⁵ Benner/Göstermeyer; Postmodern Pedagogik, s.61.

⁶ Lenzen, Pädagogisches Risikowissen...,s.112.

Modern eğitimin temelini Schleiermacher'ın diyalektik eğitim anlayışı ile Rousseau'nun olumsuz eğitim teorisinden kaynaklandığını belirten D. Lenzen, postmodern felsefe yapanlar, pedagojide, en azından onun analitik elementlerinde tenkitçi eğitim biliminin mantıklı bir şekilde ileri götürüldüğünü, onun köklerinde "Aydınlanmanın diyalektiği"nin yeniden yakalanabildiğini ve eleştirel teorinin arkasında geç Frankfurtlu arızı ayrılmaların ve bozulmaların olduğunu bugün bir çok insan konuşmakta olduğunu⁷, belirtmektedir. Aydınlanmanın kabul ettiği ilerleme ve gelişmenin yüzyılın sonu ile birlikte bittiğini, modern diye takdim edilenin yeninin karşısında eski hükmüne geldiğini ve tartışmasız bir şekilde yetkisini yitirdiğini ileri süren postmodernistler⁸, bunun yanında modern pedagojinin de yıkıldığına işaret etmektedirler. Eğitimin objektif zaman yapısının parçalanmakta ve soyut zaman yönlendirmesinin çekilmek zorunda olduğunun kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Gelenekselin çöküşünü ailedeki değişimlere bağlı olarak takip ederken, aile şekillerinin mümkün olabilecek bir pluralizminden söz etmektedirler. Eğitim kurumlarının değişime uğradığını, klasik nesil tutumlarının mana verici karakterinden uzaklaştığını ifade edenler, eğitimdeki genel birleştiriciliğin gelişmekte olan durumsal kendine yeterliliğe indirgmeden dolayı modern eğitimin yok olmakta olduğunu dile getirmektedirler.

Lenzen, eğitimin tenkitçilerinin gözünde eleştirilenin, eğitsel hareket kavramı olduğuna, onun da tabiat bilimleri paradigmasında yönünü bulduğuna işaret ederken, eğitim kavramının ve tabiat kavramının araçsal aklın öncülünde bulunduğu işaret etmekte ve T.Litt'e dayanarak onlar kendilerine ait olmayan bir sahada hak iddia eden güçlerdir, demektedir. O; devamla, eğitimin ve tabiat kavramının talepleri, geleneği olumsuzlaştırmakta ve karşısındakini kendi malı haline getirmeye çalışmakta, kendisini de kendisinin tek malı halinde düşünmektedir. Eğitim gerçeğindeki tespit edilmiş değişimler için sebep ona göre, eğitim bilimleri ve tabiat bilimleridir. Eğitim bilimleri ve tabiat bilimleri, rasyonalizmin birleştirilmesinin sonucu üretimin ve yapmanın paradigmasına görevlendirilmiş ilimlerdir, ifadelerini kullanırken artık her iki sahanın da tartışılmaya başlandığına işaret etmektedir⁹. Diğer taraftan "eğitimin sonu"ndan söz eden H. Giesecke'nin düşüncelerini adeta onaylayan J.Oelkers, "sensüalist ve natüralist modeller geniş ölçüde hala eğitimdeki beklentileri yönlendirmesine rağmen, eğitim niçin hemen hemen pedagojinin ve eğitim biliminin bugün kullandığı dilden dolayı yok olduğunu, bu dar geleneksel gidış açıklamaktadır" derken, ifadeler açısından da eğitimin tartışılmaya açılmasını talep etmekte ve çalışmasının sonunda "çocuk ve eğitim", "moral yetki" ve "eğitimin alanına" bakışta bazı soruların kendiliğinden ortaya çıkacağına dikkat çekmektedir¹⁰.

⁷ Lenzen; Pädagogisches Risikowissen!, s.110

⁸ Oelkers; Die Wiederkehr der Postmoderne, s.22-23; Göstemeyer; Pädagogik nach der Postmoderne, s. 858-859

⁹ Göstemeyer; Paedagogik nach der Moderne, s.859.

¹⁰ Oelkers; Theorie der Erziehung, s.13,16.

Böylesine radikal değişimlerden, hatta neredeyse eğitim tarihinin insanlık tarihi ile bir tutulması gerektięi¹¹ konusunda görüşlerin varolduğu bir alanda yani eğitim konusunda uç fikirlerden söz eden düşünceler nasıl belirlenebilir? O, nasıl bir yapıya sahip olabilir? Bu konudaki bir nitelirmede K. F. Göstemeyer şu ifadeleri kullanıyor; "Böyle bir pedagoji değerleri arasında cinsiyet ve nesil ilişkilerinin bir seviyeye getirilmesine dikkat etmek zorundadır. Ve sadece önceden verilen maddî bir genellik değil genellikle üniversalikten kaçınan, ferdiyete mutlaka öncelik veren, kesinlikle üretim ve teknik olmaya izin vermeyen olmalıdır. O, modern eğitim kavramı çoğunlukla sosyalleşme ve öğrenim teorisi lehine ya da kendisi her ikisi arasında bağ kurma lehine olmak zorundadır", ifadelerine dayalı olarak E. Von Braunmühl, H. Kupffer, H. Von Schoenebeck ve H. Ostermeyer tarafından temsil edilen "Postmodern Pedagoji'nin bir anti-pedagoji" olduğunu belirtiyor¹².

Postmodern pedagojinin genel anlamda modern düşünce içinde ortaya çıkan eğitim ve düşünce hareketine bir tepki olarak doğduğu ileri sürülmektedir. Aydınlanma düşüncesinden ve modern bir hayat tarzından kaçınıp kaçınamayacağımız sorusu yanında eğitimden kaçınıp kaçınamayacağımız sorusu da tesadüfen ortaya çıkmış bir düşünce değildir. Çünkü postmodern düşünörlere göre "yüzyılın sonu" gelmiştir. Dolayısıyla postmodern pedagoji de bir kültürün sonunu haber vermektedir. Oelkers/Lehmann Antipedagoji isimli çalışmalarında; bu kültürün öğretim değerleri olan okul; eğitim ve öğretimin çocukluğun ve gençliğin ortasında durduğunu, kapitalist ekonomi ve protestan ahlâkının evrenselleşmesinin uzun vadeli geciktirmede ve yüceltmede direkt hoşnutluğun bireysel ihtiyaçları kuşatması demek olan asketik (zühde dayalı) bir iç ahlâkını ortaya çıkardığını ifade etmektedirler. Bunun sonucunda ise her yeni nesil, tahsil yapmayı topluma yönelik bir faaliyet ve yükselme aracı olarak algılamaktadır, düşüncesindedirler¹³. Diğer taraftan İvan İllich'in okulun, hümanistik hedef belirlemelerine karşı düzenleme yaptığı ve esas görevi olan öğretimi, bugüne kadar gerçekleştiremediği şeklinde okul hakkındaki olumsuz yaklaşımlarını, onlar bu konuyu temellendirmede kullanmaktadırlar¹⁴.

Bir başka açıdan Halvetius'un "eğitim her şeye muktedirdir" ifadesi de "eğitim bizi biz yapar" şeklinde olmadığı için eğitim kaldırılmalıdır. Çünkü meydana gelen zararların müsebbipleri büyüklerdir ve onlar bütün başarıları ve çok seyrek olan eğitimcinin gayretlerini sahiplenme yanında, zararları da üstlenmelidirler¹⁵. Bu tespitite antipedagojinin bir tasdikinden başka bir şey değildir, görüşü vurgulanmaktadır. Bir diğer konu belki de temel konu olarak çocuğun hakları ile özgürlüğü, postmodern pedagoğların üzerinde ısrarla durdukları alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. "Çocukları eğitmek zorunda mıyız?" şeklindeki bir sorudan hareketle onlara sahip olmak ya da onlarla arkadaş olarak gelecekte kendilerinin yaşayacakları bir hayata hazırlanmalarını öğretmek arasında yapılacak bir seçimin yollarını araştırmaktadırlar.

¹¹ Ülken; Eğitim Felsefesi, s.1.

¹² Göstemeyer, Paedagogik nach der Moderne, s. 860-861.

¹³ Oelkers/Lehmann; Antipaedagogik, s. 15.

¹⁴ Krş. İllich, Okulsuz Toplum.

¹⁵ Oelkers/Lehmann, İbid., s. 15.

Yönlendirme, resmi eğitim, değerlerin izafiliği, ailede meydana gelen değişiklikler ve cinsellik üzerinde de yoğunlaştıkları gözlenen postmodern düşünürler, bütün bu görüşleri toplumsal hayatta meydana gelen değişime bağlamakta ve buradan hareketle temellendirmeye çalışmaktadırlar, denilebilir.

Eğitimin Sahası Olarak Toplumsal Mekân

İnsanlığın bilinen tarihi içinde yapılan eğitim faaliyeti, her ne kadar öncelikle ferdi ilgilendiren bir problem gibi görünüyorsa da bir diğer açıdan ferdin içinde bulunduğu, hayatını geçirdiği orada yaşayabilmek için davranışlarını kontrol altına aldığı veya almaya çalıştığı, bazen onun kararlarına katılmadığı, bazen onu değiştirmek için elinden gelen her türlü gayreti gösterdiği toplumsal olayların cereyan ettiği kısacası; karşılıklı etkileşerek varolduğu toplumsal sahanın eğitimdeki yeri ve önemi bilinmekte ve herkesçe kabul edilmektedir.

XVIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesi, tabiata hakim olmak, onun kanunlarını tanımak ve bunun için de ilmî keşiflerde bulunmak¹⁶ şeklinde gelişirken, endüstriyel ve gittikçe de seküler hale gelen bir toplum anlayışını ortaya çıkarırken, üzerinde konuşulan modern ve konumuz olması itibarıyla postmodern terimi daha çok sanat, edebiyat ve müzik türleri ile gündeme girerek eski kültür dünyasına, yenileşme arzusu ile radikal bir şekilde karşı koymuşlardır. Bu oluşumlar, hayatın her cephesinde, meydana getirilen sanat türleri gibi teknik ve ilerlemede insanlar arası ilişkileri irdeleyen psikoanalizmle ortaya çıkmıştır. Bu yeni gelişmeler zaman zaman totaliter ve fundamentalist yorumlar da ortaya çıkarmıştır. Çünkü bütün bu gelişmelerin niyeti, dünyayı değiştirmektir ve elbette, kısmen bu yorumlar acı ve sert bir şekilde gelişimini sürdürmekte olduğu, söylenebilir.

Daima resmi olarak genç insanları eğitim ve öğretim yoluyla düşünülen bir hayata hazırlayan, bu yolla veya en azından dolaylı yollarla toplumsal ve kültürel gelişmelerin kavratılabildiği pedagojik şuurlu, bugün toplumsal oluşun gerisinde kalmıştır, diyen Kupffer böyle bir tespiti postmodern pedagojiye geçişte atlama taşı olarak kullanırken düşüncelerini şöyle devam ettirir; yaşanan, tecrübe edilen gerçeklik, anlatılan veya tahmin edilenlerden biraz daha farklı bir şekilde meydana gelmektedir. Diğer kültürel sahalarda olduğu gibi sosyal varlığımızın mantığı pedagojide yeniden üretilmektedir. Çünkü pedagoji de çağdaş kitle toplumunun bir elementi ve fonksiyonudur, diyerek kendi görüşlerini temellendirmektedir.¹⁷

İnsanların davranışlarını ve zihniyetlerini, ortaya çıkan olaylar karşısında takınmış oldukları tavırları yönlendirmek, değiştirmek ve şekillendirmek isteyen bütün bu tasarımların pedagojik bir karakter taşıdığı ve meydana getirilen sanat faaliyetleri ile

¹⁶ Erginer, Yeni Çağın Eşliğinde, s. 27.

¹⁷ Kupffer, Pedagogik der Postmoderne, s. 9.

icra edilen pedagojik hareketler arasında bir bağlantının olduğu ve her ikisinin de adeta bir "tiyatro teorisi" olarak kabul edilebileceğini belirten Kupffer, bu temel uyumu şöyle açıklar: Meydana getirilen her hangi bir eserde "Seyirci şaşırır ve müteessir olur...kollektif bir reaksiyon beklenir; bu reaksiyon tahmin edilip yönlendirilebilir. Tiyatro sahnesi bir forumdur. Bu toplumsal gerçeklikte sadece ortaya konmaz aksine yaşanılır hale getirilir. Böyle otorite taslakları sonrası seyirci sadece görülebilir, sanatsal faaliyetlerde dahil olduğu ortam vasıtasıyla birleştirilir, manipüle edilir ve 'eğitilmiş' olur"¹⁸.

Modernin gerçekleştirmeye çalıştığı, temeli bilimsel olan yani determinist-pozitivist yaklaşımın bir ifadesi olarak ortaya çıkan "yeni paradigma", içinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısından itibaren yukarıda belirtilen sahalarda derece derece ortaya çıkan bir postmodern kültürden söz edilir olmuştur. Bazen iletişime dayalı olarak gelişirken bazen de radikal bir şekilde kendisini takdim etmektedir. Meta anlatılara karşı ortaya çıktığı kabul edilebilecek olan postmodernizm "gelin bütünlüğe (totaliteye) karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulmayana tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılip adın onurunu kurtaralım"¹⁹ şeklinde bir düşünce ile insanlığı monist, totaliter ve merkezietçi her tutuma karşı vaziyet almaya davet ederken, kendisine bilimsel sahadan da deliller bulmaya çalışmaktadır. Artık tek bir sebep üzerinde durmayan postmodernistler "neden yoktur, yalnızca nedenler vardır" şeklindeki düşünceleri ile yeni bir toplum teorisi şekillendirmeye çalışarak²⁰, standartların olmadığı ve perspektiflerin pluralizminden söz etmektedirler.

Böyle bir yaklaşım tarzı öncelikle, hakikat dışarıdadır. İnsan zihninin bir sonucu olarak ortaya çıkarılacaktır. Diğer bir ifade ile insan başarılarının ve onun aklının, çabasının bir ürünü olarak görüldüğü Aydınlanma hareketi, "dünyanın betimi" gibi yeni bir yaklaşımla yeniden ele alınmaya başlamıştır. "Dünya oradadır, dışarıdadır, ama dünyaya dair betimler yanlış olabilir. Kendi başına dünya... doğru ya da yanlış olabilir"²¹ şeklindeki yorumlamalarla dilsel ifadelere büyük bir önem veren ve gerçeği "bulma" yerine "yaratma" şeklindeki mücadele sonuçta toplumsal faaliyetleri de dilsel bir kalıba dökecek ve tamamen bunun sonucu olarak görececek bir zihniyeti de ortaya çıkarmaya başlamıştır, denilebilir. Rorty, gerçi Eleştirel Teori taraftarları olan Adorno ve Horkheimer gibi düşünmemekle birlikte, bu gelişmeyi Aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan bilimsel ve rasyonel bir şekle bürünen insan ve toplum yapısının, liberal bir toplum yapısına doğru gelişmesini ümit etmekte ve kültürün şiirselleştirilebileceğini düşünmektedir²².

Postmodern toplumsal hayatı ve pedagojiyi daha iyi anlayabilmek için modern ve çağdaş hayat ile eğitim anlayışının karakteristikleri ortaya konulduğu zaman, konunun biraz daha netlik kazanacağı düşünülebilir. Aydınlanma hareketi ile başlayan

¹⁸ Kupffer; *Ibid.*, s. 11.

¹⁹ Lyotard; *Postmodern Durum*, s. 98.

²⁰ Uludağ; *Aydınlanmanın Eleştirisinden Postmoderne*, s. 94.

²¹ Rorty; *Olumsuzluk İroni ve Dayanışma*, s. 26-27.

²² Rorty; *Ibid.*, s. 89.

modern düşünce akla güveni, doğaya yönelmeyi, geleneğe ve Tanrısal olana tepki göstermeyi anlarken, Fransız aydınlanmasının da tesiri ile Rönesansta ortaya çıkmaya başlayan mekanist-determinist bilim anlayışını ön planda tutarak böyle bir anlayışın yardımı ile toplumun fertlerini bir arada tutmaya ve "yarar" ilkesi etrafında birleştirme yoluna gitmiştir, denilebilir²³. Buradan hareketle eğitimi ise; insanın "kendini kendisine sahip olması"²⁴ anlamak yani insanın kendisi olması olarak anlamak mümkündür. Bu bağlamda eğitim bilimini de "olaylar arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran ve en çok rasyonel planlama ve başarı kontrolü üzerinde duran"²⁵ bir araştırma şekli olarak ifade edilebilir.

Bu anlatıma ilave olarak modernin özellikleri diğer bir açıdan yani postmodernistlere göre şu şekilde ifade edilebilir: Sosyalist ve sınıf mücadelesi cereyanları yanında modern, vatandaşlık ve liberal reform pedagojisi yoluyla çağdaş ve geleceğe yönelik eğitimi kısır şekillerin zıddına gerçekleştirmeyi kendi yetkisi ile aşmaya çalışırken, yaşlı ve genç insanlar arasındaki ilişkileri yeni bir kalite ve yoğunluğa teşvik etmekte ve tam bir güven ve arkadaşlık ilişkisini oluştururken, temelsiz bir otorite beyanından korumayı amaçlıyordu ki, eski hayat şekilleri ile yeni hayat biçimlerini karşı karşıya getiren modernin belirleyici özelliği olarak kabul edilebilir. Bunun sonucunda "daha iyi nasıl öğitebiliriz" sorusunda ifade edilen pedagojik düşünce ve davranıştaki yeni bir değişim söz konusudur. Modern pedagoji eskiden olduğu gibi yetişkinlerin otoritesini, eğitim yoluyla serbest kararları şekillendirme işini elinde bulundurmamayı, düzene uymayı, kurumlardaki emirleri kısacası, çocuklar ve yetişkinler arasındaki ilişkilerin temel-göstergelerini kabul etmeyi şart koşuyordu²⁶.

Fizikî, dinî ve sanatsal alanda ortaya çıkan değişimler ve yeni kabuller yüzyılın sonundan söz edilmesine yol açarken, toplumsal ve teknik alandaki değişimleri de beraberinde getiriyordu. Buna benzer iddiaları temellendirebilmek için eğitim alanındaki Postmodern pedagojik tasarımlar öncelikle Göstemeyer'in Lenzen'e dayanarak işaret ettiği gibi, "hakları haiz kılınan bilim ve bununla beraber hakları haiz kılınmış eğitim bilimi; bu geçici olarak genel bir şekilde henüz kabul edilmese de aksi tespit edilemez şekilde başarısızlığa uğramıştır"²⁷ şeklindeki eleştirel düşüncelerden yola çıkılarak delillendirilmeye çalışılmaktadır.

Anlaşıyor ki; pedagojik eleştirilerin daha çok prensipler bazında ele alındığı ve "kurallara riayet, örnekler yoluyla etki, sözleşmeden doğan bağlılık, sözleşme yapanlar arasında bugün alışılmış durumların olmadığı" gibi öncüllerin tenkit edildiği hatta, ortadan kalktığı ileri sürülmektedir. Ayrıca bu hedeflerin ortadan kalkmasıyla birlikte artık pedagojide "biz hangi metotlara ve hangi amaçlara göre eğitmeliyiz? Hangi aile modeli daha iyidir? Çocuklara karşı otoriteyi etki edici güç olarak nasıl

²³ Uludağ; Modern Düşünce ve Eğitim..., s. 87

²⁴ Spring, Özgür Eğitim, s. 25-26.

²⁵ Ergün; Eğitim Felsefesi, s. 25.

²⁶ Kupffer, Paedagogik der Postmoderne, s. 12-13.

²⁷ Göstemeyer, Paedagogik nach der Moderne, s. 858.

müdafaa edebiliriz?" gibi sorulardan hareket edemeyeceğimiz konusunda âdeta hemfikirdirler²⁸. Buna ilaveten modernizmin ortaya çıkardığı sosyal ve kültürel alanlara yöneltilen eleştirilerden bir başkasında ise; "gerçek toplumlar, akılcı bir biçimde yönetilen birer işletme ya da kamu idaresi olmaktan çok uzakta bulduklarından dolayı, akılcılık okula yönelmiştir; ama bu da boşa çıkmıştır, çünkü kısa zamanda, çocuğun, aile ilişkileri, kültürel kökeni, nitelikleri ve kişisel yaşam öyküsüyle birlikte tüm kişiliğini dikkate alacak bir eğitim için baskılar artmıştır"²⁹ denilerek meydana gelen değişimler ifade edilmekte ve yeni düşüncelerin bunu göz ardı edemeyeceği hatırlatılmaktadır.

Toplumsal değişimi daha iyi anlayabilmek ve anlatabilmek için L. Wittgenstein'in "hayat biçimleri ve dil oyunları öğretisi"nden yola çıkan Kupffer, bugün daimi şekilde organize edilen nedir? Diye sorduktan sonra belirlenen, değişen şartlar altında izafi kısa zaman dilimi içerisinde sınırlandırılmış toplum için organize edilen ne varsa yalnız bunlar geçerli olabilir" şeklinde görüşünü belirtirken sadece pedagojik yollarla belirlenen toplumsal biçimlerin değil aksine varolan bütün toplumsal şekillerin kabul edilmesinden yola çıkıp bir bakıma pluralist düşüncelerden, etnik gruplardan ve kültürel farklılıklardan söz etmektedir. Çünkü L. Wittgenstein, bizden farklı olan insanların toplumları nasıl görülebilir? Sorusunu ortaya atarken toplum haline gelememiş, ortak bir dil, bir alfabe kuramamış, dil oyunları meydana getirememiş, tutum modları belirleyememiş olanların varlıklarını noksan olarak telakki ederiz, düşüncesine karşılık bugün mümkün olan tüm toplumları, kaynak toplumları tanıyoruz. Biz bu çeşitliliğin ortasında yaşıyoruz derken, bütün bu farklılıkların yanında merkezî planlamaların bundan dolayı geçerliliğini kaybettiğini de ileri sürmektedir³⁰.

Böylesi iddialarla birlikte meydana geldiği veya gelmekte olduğu ileri sürülen toplumsal değişimlerin yanında postmodern toplumsal yapı nedir? Neyi talep etmektedir? Ve postmodern pedagoji diye takdim edilenin genel yapısı nasıl anlaşılabilir? Bu soruları cevaplayabilmek için öncelikle toplumsal değişim nedir? Bu soruyu cevaplandırmak gerekmektedir.

Postmodernistler öncelikle, genelde hayat şartlarımızın değiştiğini ve bunun hesaba katılmak zorunda olduğunu ileri sürmektedirler. "Tarihsel gelenekler"in bozulduğu, dolayısıyla insanın tarihsel boyutunun ortadan kalktığı iddia edilirken, monist tek merkezli bir hayat şeklinin de ortadan kalkmasıyla "fark" ve "kök" gibi kavramların kendini toplumsal hayatta hissettirdiğini, böylece hayatın her safhasında ortaya çıkan bir pluralizmden söz edilmesinin daha uygun olacağını düşünmektedirler³¹. Diğer taraftan onlara göre, yeni pedagojik teşviklerle ortaya çıkan, birlikteliği olan ve emre hazır vaziyette bulunan bir toplum ile bugün karşılaşmıyoruz ve üstesinden gelmek durumunda olduğumuz bir otoriteye de sahip

²⁸ Kupffer; *Ibid.*, s. 14.

²⁹ Touraine; *Modernliğin Eleştirisi*, s. 218.

³⁰ Kupffer; *Paedagogik der Postmoderne*, s. 15.

³¹ Uludağ, *Aydınlanmanın Eleştirisinden...*, s. 95.

değiliz. Önceden hiçbir şeyin mümkün olmadığı böyle bir toplum, şimdi artık her şey mümkün olduğu için postmodern bir toplumdur. "Prograssiv" (ilerici) ve "konservativ" (muhafazakar) gibi kavramlar bugün, onlara göre anlamlarını kaybetmiştir. Çünkü davranış biçimlerini ve tutumlarını bugün direkt olarak koordine etmek şüphesiz mümkün değildir. Her adım farklı biçimde yorumlanabilir. Yapılabilen her şey, düşünülebilen anlamın zıddına da sahiptir. Herkes tarafından uygun cevapların verilebildiği sorular fazlalık olarak anlaşılabilir³².

Safha safha ortaya çıktığı kabul edilen postmodern bir kültürün teşvikleri ve/veya tahriklerinin sonucu ise; "pesimizm vecizesi altındaki nesnelere nazaran veya aynı şekilde bu analojinin muhtevası inceden inceye tetkik edilemeyen çözümler olarak"³³ kabul edilen bir yüzyılı işaret ederken, postmodernin "bütünlüğe" karşı olduğu, olsa olsa birbirlerine karşı sınırlandırılacak belirli cereyanların ve küçük grupların çokluğuna doğru bir açılımı kabul ettiği, basit sanat yaptığı, değiştirmek istemediği aksine kendisi gerçekliğin bir parçası olduğu ve ortalama günlük dünyamızın mantığını yansıttığı için onun mütevazı olduğu da ileri sürülmektedir. Bunun yanında, sanatın değerlerini toplumdaki genel temayüllere doğru kaydıracağı için radikal olduğu da söylenebilir. Münferit eserler, şuurlu olarak modernin eserlerinden daha banaldır, fakat bunun arkasında toplumun hissedilen varolan mantığı pek yüreklidir. Artık gerçekliğin nasıl görüldüğü ve görülemeyenin nasıl görülebileceği sorulamaz, diyen postmodernistler bunu; çünkü her sanatsal ifade hakkında içeriden dışarıya doğru şekillenen bir gerçeklik olup olmadığı artık şüphelidir³⁴, şeklinde açıklamaktadırlar .

Tarihe ve akla meydan okuma şeklinde ortaya çıkan postmodernizm, Aydınlanmanın akılcı bir toplum değil yönetilen bir toplum ürettiğini, aklın yerine etkinliğin, estetiğin ve akılcılığın biçimsel boşluklarının aldığını ileri sürerken, aydınlanmacı aklın; aslında insanları, hâkim ve merkezileşmiş bir davranış "kuralı" ile uyum sağlamaya yönelten, toplumsal buyrukluğun üretiminde kullanılan gizli bir silah olduğu şeklindeki ifadelerle, geleneksele karşı çıkan modernin kendisinin geleneksel olmaya başladığını adeta hissettirir³⁵. Böylece, toplum ve iktidar konusunda ortaya çıkan değişim hakkında "hem toplum içi, hem de toplumlararası düzeylerde gruplar ve sınıf fraksiyonları arasındaki iktidar dengesinde ve karşılıklı bağımlılıklarda gözlemlenen geniş çaplı kaymalarla ilişkilendirilebilecek olan ve simgesel ürünlerin üretim, tüketim ve dolaşım tarzlarını içeren daha kapsamlı kültür alanındaki değişimler"³⁶ kendisini göstermeye başlamıştır. Politik olanın adı artık temsil olmuştur. "Zamanın yerinden oynadığını" ifade eden Deleuze'den alıntı yapan Docherty, avangart düşünce hareketinin belirgin özelliği olarak ileri sürdüğü "bireysellik"ten hareketle, Aydınlanmanın tek bir çizgide devam eden dünyasının yerine plüralist bir dünya anlayışının geçmekte olduğunu öne sürerken "bunların hepsi

³² Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 14.

³³ Oelkers; Die Wiederkehr der Postmoderne, s. 29.

³⁴ Kupffer; Ibid., s. 11.

³⁵ Docherty; Postmodernizm: Bir Giriş, s. 27.

³⁶ Featherstone, Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, s. 34.

farklı ritimlerde yaşamalarına rağmen, bunların uyum içinde bir arada olmaları gerekmez³⁷ (Docherty,1995,s.34) şeklindeki açıklaması ile zamanın ve toplumun değiştiğini ya da değişmekte olduğunu ileri sürer.

Toplumsal alanda meydana gelen değişimlerin eğitim alanında da bir takım değişimlere yol açacağı muhakkaktır. Eğitim alanındaki değişimi Kupffer sonuçları itibariyle ortaya koymaya çalışırken, problemi şu şekilde belirtmektedirler:

-Sebeplilik mantığı yani sebepler ve tesirlerden doğan kontrol edilebilir ve dolaysız ilişkilerin, yani sebepliliğin kaybolması. Bunun sonucu olarak pedagoğun eğitim sahasında püf noktayı artık daha fazla bilememesi. Dolayısıyla belirli davranışların, kararların ve eğitim stillerinin beklenen tesirlerinin hedeflendiğine hiç bir zaman güvenilememesi.

-Eğer her şey kısa vadeli ise; pedagoğ sağlam bir zeminde bir noktaya gelemeyecektir. Bu durumda o, neyin "saf" olduğunu bilemez. Çünkü aniden ortaya çıkan duygusal tesirler, nesnel ilişkiler gibi medya ve yeni iletişim araçları tarafından daima yeniden üretilmektedir.

-Bu nedenle geleneksel anlamda eğitim sahasında sahnelenen, gerçekleştirilen güvenilebilir bir gerçekliğin olduğuna, mütemadiyen safiyane bir şekilde inanılmaz. Bugün meydana gelen her şey yarın eskimiş olacaktır. Pedagojik hareket, hızla akan zaman içerisinde herkesin gülümseyerek baktığı bir hareket olacaktır³⁸.

Modern eğitim ve pedagoji anlayışından postmodern bir kültür ve pedagoji anlayışına doğru geçişi anlatmaya çalışanlar öğrenme, öğretme, yetki, sistemleştirme, yönlendirme, ilgi ve demokratikleşme gibi kavramlar üzerinde durmakta ve bunların yeni bir değerlendirmesini yapmaktadırlar. Oelkers, modernin pedagoji anlayışından söz ederken "XIX. Yüzyılda okul sistemi meşrulaştırma mercii olarak maksada uygun bir şekilde kuruldu. Bununla beraber, eğitimin hukuki eşitlik teorisi ve onun kurumsal formu, yani endüstri toplumunun devlet okulları, modernin pedagojik projesinin önemli iki elementini şüpheli gören radikal okul eleştirisi yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır"³⁹. Böylece üzerinde durulan ve sistematize edilen bütün gayretlerin yok olduğu, kaybolup gittiği gibi bir varsayımla yola çıkmaktadırlar, denilebilir. Çünkü olumsuz bir tavırla okul kurumuna karşı çıkan Illich'ten çok önce Mauthner, "Pedagojinin bütün reformcuları çocuğun akıllı, uslu olduğuna inanıyorlardı; onların hepsi fasık dünya reformistleriydi. Çocuğun eline özel bir fantezi tutuşturmak için çocuğu herhangi bir eğitime tabi kıldılar. Gelecek uğruna okulu eğitim evi yaptılar"⁴⁰ gibi bir itirazla yukarıdaki düşüncüyü hazırlamıştır. Kupffer yine bu tezi şöyle savunmaktadır: "Düşünülebilen bütün reform planları ilk zamanlardan itibaren gerçekleşmiş ve

³⁷ Docherty, Postmodernizm: Bir Giriş, s. 34.

³⁸ Kupffer, Paedagogik der Postmoderne, s. 14.

³⁹ Oelkers; Die Wiederkehr der Postmoderne, s. 32.

⁴⁰ Mauthner; Wörterbuch der Philosophie,III, s. 151.

kaybolup gitmiştir. Pedagojik araştırmalar, rüzgardan korunmuş duvar oyuklarında geri çekilmektedir ve onun toplumsal boyutu kaybolmaktadır. Nesiller arasında "kafa"dan önce eski bir anlayışla, "mide"nin ön planda tutulmasının dışında, başka hiç bir ilişki yoktur. Bu noktadan itibaren postmodern pedagoji hakkındaki düşünme başlar"⁴¹.

Toplumsal ve kültürel hayattaki değişimleri esas alan ve buradan hareketle pedagojik alandaki taleplerini açıklayan postmodern pedagoğlar, yukarıda modern eğitim için ifade ettikleri düşüncelerinin sonunda ortaya koydukları bazı sorularla, hem pedagojinin yolunu belirlemekte hem de postmodern pedagojiyi şekillendirmektedirler, denilebilir. Bu sorular ise şöyle belirtilebilir: "Hangi toplumsal fonksiyon eğitimin şekilleri ile yerine getirilebilir? Çağdaş yorumlarda aile kavramı nasıl kullanılır? Kim onu kendine mâledebilir? Hangi beklentiler ve fikir çağrışımları ona bağlanabilir? Bugün ve yarın güç şekilleri yapısı, birlikte hayat olarak nasıl tanınabilir?"⁴².

Bütün bu ve bunlara benzer sorulara bakıldığı zaman postmodern pedagoji taraftarlarının, teorik bir alandan ziyade pratik bir sahayı yani toplumsalın mekanını dikkate aldıkları, diğer bir deyişle soyut ifadeler yerine somuta yöneldikleri görülmektedir. Bu anlamda postmodern pedagojinin, hedef tespiti yapan modern eğitim anlayışına karşılık, ne eğitim biçimlerini ne de açık bir hedef belirlediğini, ne sistemleştirdiği bir öğretim plânı ne de istenilen değerlerin ilişkilendirilmesini ortaya koyduğu söylenebilir.

Zaman zaman postmodernistler tarihsel yapı içerisinde adeta modernden postmoderne doğru meydana gelen kırılma gibi ortaya çıkan -Sokrates ve Sofistlerin dönemi- düşünce hareketlerinden ve öğretim gayretlerinden istifade ettiklerini açıklamakla birlikte, burada meydana gelen pedagojik gelişmeleri "moral fenomenlerin ağır bastığı" dönem olarak nitelermeleri yine onlardan ayrılmalarına sebep olmaktadır. Çünkü onlar; bugün artık hayatın tamamen değişik şartlar altında ve geçici şartlara göre cereyan ettiğini kabul ederlerken, toplumun "moralist" değil aksine yapısal(struktürel) olarak belirlenebileceğini ileri sürmektedirler. Bunu;

-Tarihsel olarak bilinen toplumların zıddına, artık bugün birçok şeyin üretildiği ve birçokları tarafından benimsenen bir kitle toplumuyuz.

-Kitle eşyası olarak mağazalarda takdim edilen her şey, bireysel hayat problemlerini çözmede tam yetki ile ortaya çıkmakta ve herkes için geçerli olmaktadır.

-Eşyanın özelleşmesinin uygunluğu, sosyal ve pedagojik sektördeki hizmet başarılarını yükseltmekte, özel sahalarda kullanım için üye kabul etmektedir. Öyle ki danışman, uzmanlara ve menajerlere sorulmaksızın hiçbir adım atılmamaktadır"⁴³, şeklinde olmak üzere üç maddede ortaya koymaktadırlar:

⁴¹ Kupffer, Paedagogik der Postmoderne, s. 12.

⁴² Kupffer, Ibid., s. 14.

⁴³ Kupffer, Paedagogik der Postmoderne, s. 16-17.

Yukarıda da belirtildiği gibi, tarihsel dokuyu hemen hemen kabul etmeyen, oraya yönelik acımasız eleştiri oklarını fırlatan postmodern düşünce hakkında Benner/Göstemeyer yaptıkları bir değerlendirmede; postmodern pedagogların, "nesil ilişkilerinin toplumsal bir değişiminden ve çağdaş pedagojinin içerisine ayrılmaz bir şekilde yerleşmiş bulunan kriz tecrübelerinden"⁴⁴ yola çıktıklarını ifade etmektedirler. Bir başka çalışmada Kupffer, belirlemeye çalıştığı "yapısal toplum" için düşündüğü pedagojinin ve bu hareketin kendine mahsus otonom yükünü başarabilmesi için takip etmesi gereken yolu şu şekilde açıklamaktadır: "Dolayısıyla pedagoji; şansını özel, bağımsız bir başarıya doğru savunması gerekiyorsa, o öncelikle anti çevrimsel hareket etmek zorundadır. Yani çok hızlı kaldırılmış mağazaların dolapları gibi kaybolmamalı aksine eleştirel bir karşı hareketi yerine getirmelidir. Pedagojinin anahtar örneği olarak öğrenme ve öğretmeyi zikrediyorum. Önceki on yıllarda, öğrenmenin meydana gelişini organize etme pedagojinin meşru, toplumsal ve anlamlı bir görevi idi. O, bu hedefe doğru öğretim planları ile öğrenme ve öğretim sistemleri, metot ve didaktik'i meydana getirdi. Bu sistemin önemi ve gayretler pratik bir genişleme gibi gerçi bilimsel temellerde bir toplumu şart koşmaktadır; bu toplumda öğrenme henüz kitlesel bir otonomluğa sahip değildir. Henüz bu toplumda sosyal yükselişin uyuyan öğretim rezervlerine rağmen dışarıda bırakılan halk tabakaları vardı. Genelde toplumun ekonomik değeri ve bireyin meslekî başarısı ile direkt bir ilişkide durduğu için, öğrenme toplumsal görev olarak, organize edilebilir, planlanabilir ve değerlendirilebilir olarak gözükmektedir."⁴⁵

Bu satırlardan da anlaşıldığı gibi postmodern pedagoglar, eğitimin de temel kavramı olan "öğrenme" kavramı üzerinde durmakta ve bu konuda adeta analitik bir çalışma içine girmektedirler. Geleneksel eğitim anlayışı içerisinde, hatta insanlık tarihi içerisinde eğitim söz konusu olduğu zaman akla ilk gelen "öğretmek" kavramı olmuştur ve olmaktadır. Öğretmek kavramının ve faaliyetinin olduğu yerde, teorik yanın ağır bastığı ve bunun da sonuçta ezbere dayalı bir metodun uygulanmasına yönelik olduğu iddiaları ileri sürülmektedir. Bir bakıma "nasıl" sorusu üzerinde yoğunlaşmakta, "neden ve niçin" sorularına temas edilmemekte, yani analitik metotlara değer verilmemesi, sebeplerin anlaşılmadığı bir öğretimi ortaya çıkarmaktadır, denilebilir. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda çocuğun "öğrenmeyi öğrenmesi" konusunda bazı önemli adımlar atılmakta ve çalışmalar yapılmaktadır.⁴⁶ Tek merkezden, devlet eliyle yapılan eğitim faaliyetine karşı tavır takınan postmodern düşünce taraftarları öğrenmeyi pedagojik problem olarak değil çözülebilen problem olarak görmekte ve anlamaktadırlar. Resmi olarak öğretilen her şeyin öğretim devletinin işi olduğunu iddia ederlerken; öğrenimi ise, kitle kültürü içinde herkesin resmî olmayan biçimde ve varolan düşünce tezgahlarından benimsediği, kendi düşünce yapıları içinde kabul ettiği biçimler ve tutum ölçekleri olarak görmektedirler.

Postmodern pedagojik hareketin değişen toplumsal şartlar karşısında yukarıdakilere ilave olarak bazı isteklerinin olduğunu ifade edebiliriz. Bilhassa ekolojik

⁴⁴ Benner/Göstemeyer; Postmoderne Paedagogik, s. 80.

⁴⁵ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 17.

⁴⁶ Titiz; Ezbere Hayır, s. 98-99.

alandanda meydana gelen global çaptaki dengesizliklere dikkat çekerken, insanî hayatın birlikteliğinin tehlikeli artıkları olarak baskı, otorite ve savaşı tetkik etmek ve böylece ekolojik konu ile dolaysız olarak bağıllık son zamanlarda "barış"a doğru yapılan bir adım olarak görülmektedir⁴⁷.

Teknolojinin artması "küreselleşme" ve "globalleşme" gibi kavramların ortaya çıkardığı ve iletişim araçlarının desteklediği "evrensel kültür" eğitimi talepleri diğer taraftan "kültürel çeşitliliğin ve kültürel farklılığın idrak edilmesine de yol açmakta pluralist bir zihniyeti ortaya çıkarırken birliği değil parçalanmışlığı talep etmektedir, denilebilir.

Diğer taraftan postmodern pedagoji "şuuru, varlığa yeniden yakınlaştırmayı ve aktüel hale getirmeyi dener. O, bununla ebeveynin hakları, çocuğun huzuru, sosyalleşme, şimdiye kadar alışılmış ve daima iyi niyetle kullanılmış ve diğer bir çok kavramları hesaba katar"⁴⁸. Sosyalleşme kaynağı olarak ailenin değişmesi, gençlikte ve onların üst yapı kültüründeki değişimler, hayat biçimlerinin bireyselleşmesi ve postmodern çoğulculuk, anlam krizi problemi, moral eğitimi ve sorumluluk ahlakı, mesela perspektifsizlik yeni fakirlik, sosyal sahalarda finans vasıtalarının daralması, diğer taraftan çocukların kötü hareket problemi, gençliğin ve çocukların fiziki ve psikolojik rahatsızlıkları, onlar üzerinde medyanın etkisi dinî fundamentalist cereyanların sebeplerinin yeniden ele alınması ve üzerinde durulması gereken talepler ve problemler olarak kendini göstermektedir⁴⁹.

Kısacası onlara göre postmodern pedagoji, hem pratik olarak yapılan bir öğrenme hem de eğitim hareketinin sonuçlandığı gibi toplumsal durumdan soyut olmamak, yani insanla, hayatla ve bunları içine alan adeta kapsayıcı bir rol oynayan toplumla birleşmek ve orada cereyan etmek zorunda olan bir faaliyet olarak görülürken, "bir yenilenmeyi" talep etmektedir.

Kültür ve Toplum

Bilindiği üzere kültür; klasik anlamda toplumu derleyen, toparlayan ona iç huzuru ve güvenlik sağlayan "paylaşılan ortak değerler" olarak kabul edilebilir. İnançlar, duygular ve bağıllıklar bu gibi ideallerin korunmasında hayatî bir öneme sahiptir. Kültürle ilgili önemli bir nokta da paylaşılan ortak değerlerin öğretilebileceğinin, bunun sonucu olarak yayılacağı ve paylaşılacağı düşünülmesidir. "İnsanın kültürel bir varlık olduğu", ve "toplumlar kendilerine uygun insanı, kendilerine özgü eğitim süreci ve sahip oldukları kültür içeriği ile yetiştirirler"⁵⁰ düşüncesi, aydınlanmanın genel karakteristiğini yansıtırken, böylece insanın hem kendi zaaflarından kurtulduğunu ve mükemmelliğe doğru adım attığını ileri sürmekte hem de toplumsal yasalarla diğer âdetlerin meşruiyeti garanti altına alınmış

⁴⁷ Gudjons; Paedagogisches Grundwissen, s. 300-301.

⁴⁸ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 18.

⁴⁹ Gudjons; Ibid., s. 297-299.

⁵⁰ Güvenç; İnsan ve Kültür, s. 281.

olmaktadır. Bunu sağlayacak olan "akıl, insanlığı mutsuzluktan kurtaracaktır. Bilgi ve bilim ise; eğitim ve ilerlemenin anahtarlarıdır"⁵¹. Ancak postmodernistler böyle bir düşünceyi "Aydınlanmayı müteakip, yeni bir çilecilik tarzı, genelde bilim diye bilinen yeni bir çilecilik tarzı popüler hale geldi"⁵² şeklinde eleştirmektedirler.

Modernizm kendi kurallarını işletebildiği ölçüde yeni bir insan ve kültür biçimi ortaya çıkarırken, değişime doymayan ve tüketimle eş değerde bir kitleyi de beraberinde getirmiştir. Günümüzde dev adımlarla ilerleyen dünya ekonomik yapısı, evrensel boyutlarda artan telekomünikasyon, ortaya çıkan yeni hayat biçimi olan tüketimin, itici gücü olmuştur⁵³, şeklindeki ifadeler sıkça gündeme gelmesiyle artık medeniyetin ve kültürün nabzının bugün teknoloji ile birlikte attığı kabul edilebilir.

Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan gelişmelerin sonuçlarının Batı toplumu açısından vahametini anlatan bir alıntıda Ortega Y Gasset'in şu sözleri oldukça çarpıcıdır: "Medeniyetimiz artık prensiplerinin iflas halinde olduğunu biliyor ve bunun için kendi kendinden şüphe ediyor. Fakat hiç bir medeniyetin bir şüphe kriziyle birdenbire ölmesi mümkün değildir. Bilakis bana öyle geliyor ki, medeniyetler inançlarının katılaşmasından ve damar sertliğine uğramasından ölmüşlerdir...şimdiye kadar medeniyetimizin, daha doğrusu Batılıların tebcil ettikleri medeniyet şekli kurumuş ve tükenmiştir"⁵⁴. Bu durum bir başka ifade ile seküler bir hayat anlayışı içerisinde ekonomik yollarla toplumsallaşma sürecini doğurmuştur. Diğerlerinin baskısını hafifleten, gerilimi azaltarak barışıklığı getirmesi beklenen makinalar, aşırı uzmanlaşan bürokrasi ve hizmetlerde, insanın yerini kalpsiz, ruhsuz ve kimliksiz araçların aldığı şeklindeki yorumlar modernizmin erdem ve ahlaklılığın yerine kıskırtılmış ve tatminsiz bencilliği getirmiştir, itirazları da eklenmektedir⁵⁵.

a. Kültürel ve toplumsal ilişkide İletişim Araçlarının Yeri

Bu ve buna benzer düşüncelerin sonucunda bize bildirilen bir dünyanın gerçek olup olmadığı tartışılır hale gelmiştir. Sanayi devriminin sonucu olarak ortaya çıkan kitle kavramı, birlikteliği ve bütünlüğü olan bir toplum yerine, özelliği, "herkes veya hiç kimse" olan bir kitlenin geçmekte olduğu kabul edilebilir. Kitle kavramı buradan hareketle "toplumsal bakımdan farksız heterojen, birbiriyle bağıntısız, sınıf, cinsiyet ve ırk bakımından kesin farklardan yoksun geniş bir nüfus"⁵⁶, anlamına gelmektedir. Elbette böyle bir topluluk bir toplum olmaktan çok heterojen bir yapıyı ortaya çıkaran kimliksiz bir sosyal oluşum olarak kabul edilebilir. "Örgütlenmiş heterojenlik" olarak da ifade edilen kitle "düşünen değil hisseden bir varlık olarak"⁵⁷ şeklinde de ifade edilebilir. "Artık indirgemeci bir nitelik taşıyan modellerin yerine, iletişim süreçlerini toplumsal bütünü bileşenlerinden biri olarak, o toplumsal bütün

⁵¹ Larrain; İdeoloji ve Kültürel Kimlik, s. 195.

⁵² Murphy; Postmodern Toplumsal Analiz, s. 175.

⁵³ Naisbitt/Aburdene; Megatrend 2000, s. 108.

⁵⁴ Safa; Peyami Safadan Seçmeler, s. 44.

⁵⁵ Güneş; Medya ve Kültür, s. 76,80.

⁵⁶ Erdoğan/Alemdar; İletişim ve Toplum, s. 54; Ayrıca Bk. Güneş; Medya ve Kültür, s. 68-77.

⁵⁷ Güneş; Medya ve Kültür, s. 69.

içinde ve söz konusu toplumsal bütünle birlikte anlamlandırmaya çalışan bütüncül toplum tasarımları geçmiştir⁵⁸.

Bunun sonucu olarak kültür, kitle içinde özellikle medya aracılığı ile pazar şartlarına uygun olarak üretilirken; kitle iletişim araçları bireyin kitle ile kurması gereken zihinsel bağı kendince belli bir şekilde kurmaktadır⁵⁹. Üretim-tüketim ilişkisi içinde ortaya çıkan ve ticarilik vasfı ağır basan, estetik tarafı olmayan ve başarı oranı muhtemel alıcıların sayısına göre hesaplanan kitle kültürü, manipülasyonunun var olduğu bir alan olarak kabul edilmektedir⁶⁰. Ancak bu belirli şartlar "gerçek ve hayal" arasındaki sınırı ortadan kaldırırken, konunun tartışılır hale gelmesine de vesile olmaktadır, denilebilir. Kültürel çoğulculuğa doğru bir açılım ortaya çıkarken kültürel sahada meydana gelen canlılık, "meşruluk ve egemenlik sorularında, daha bayağı kim neyi, nasıl üretir sorusuna çekilir. Bu yaklaşımda, kültür günlük yaşamda ve tabakalaşmış tüketim kalıplarında varolmaktadır. İdeoloji ve egemenlik soruları ortadan kalkar. Kitle kültüründe incelenen toplumsal entegrasyondur ve meşruluğu "var" olarak sorgusuzca kabul edilir. Kültür analizlerinde incelenen değerler hiçbir zaman sınıf veya toplum yapısıyla bağlantılaşmaz⁶¹, cümleleri mevcut bir kültürün adeta teorik temellerini irdeleme gayretinin izlerini taşımaktadır, denilebilir.

Postmodern anlayış, aydınlanmacı düalizmden kurtulmaya yönelik olarak ortaya koyduğu düşüncelerinde, kültür ve toplumu yeniden gözden geçirmeye ve yeniden yorumlamaya çalışmaktadır. Çünkü insan, kültür ve toplum ilişkisi içerisinde yapay bir duruma gelmiş, kaynaktan yani tabiiikten uzaklaşmıştır. Özellikle postmodernizmin kaynağını teşkil ettiği kabul edilen Frankfurt Okulu ile temsilcilerinin, sanayi sonrası ortaya çıkan teknolojik gelişmelere karşı olumsuz bir tavır takınmaları, ortaya çıkan kültürü de eleştirmelerine neden olmaktadır. Aydınlanmanın Diyalektiği yazarları, "teknğin toplum üzerinde otorite kazanmasını sağlayan zeminin, ekonomik yönden en güçlülerin toplum üzerindeki iktidarı olduğu suskunlukla geçiştirilmektedir. Teknik rasyonellik bugün egemenliğin rasyonelliğidir"⁶² şeklindeki ifadeleri, her gün biraz daha etkisini artıran teknolojik bir hale gelen iletişimin gücünü olumsuz şekilde ortaya koyarken, artık farkların ortadan kalkarak, her şeyin birbirine benzediği bir kitle kültürünü ortaya çıkarmaktadır. Yani, teknoloji ve buna bağlı olarak iletişim ve etkileşim araçlarının gelişmesiyle kültürler arası farklılığın bir ölçüde de olsa azaldığı hatta ortadan kalkmaya başladığı söylenebilir. Bu ise yine onların ifadesi ile bir "kültür sanayii" olarak adlandırılmaktadır.

Frankfurt Okulunun kitle toplumuna karşı yönelmiş olduğu marksist-psikoanalitik eleştirilerine karşılık⁶³, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve onunla birlikte düşünülmesi gelenek haline gelmiş olan kitle toplumu ve kitle kültürü

⁵⁸ Avcı; İletişim Düşüncesinin Gelişimi, s. 34.

⁵⁹ Güneş; Medya ve Kültür, s. 71.

⁶⁰ Alemdar/Korkmaz; Popüler Kültür ve İletişim, s.124.

⁶¹ Alemdar/Korkmaz; İbid., s. 116.

⁶² Adorno/Horkheimer; Aydınlanmanın Diyalektiği, II, s. 8-9.

⁶³ Avcı; İletişim Düşüncesinin Gelişimi, s. 50.

tartışmalarına "iyimser" bir yaklaşımla temas eden diğer bir görüşü, N. Avcı, E. Shils'e dayanarak şöyle ifade eder: "Geleneksel toplumda merkezî otoriteye atfedilen değerlerin kutsallıklarını yitirmeleri ve merkezle (ya da merkezi oluşturduğu varsayılan "seçkinlerle"le) çevre (kitleler) arasındaki geçişimin artması, hızlanmasıdır... Teknolojinin gündelik hayata girmesiyle birlikte ortaya çıkan boş zaman ayrıcalığı... toplumsal hayatın birçok alanlarında insanların seçme imkanları artmış ve kitle toplumu bütün bunların herkes için ve meşru olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasına neden olmuştur"⁶⁴.

Bu bağlamda, Kupffer, kültür ve toplum ilişkisi üzerinde dururken "gerçeklik" kavramını tartışmaktadır. Bu durumda gerçek nedir? Değişmeyen, herkes tarafından aynı şekilde algılanan mıdır? Salt olarak yaşanan mıdır? Yoksa bildirilen mi gerçektir? Gösterilen ve söylenen arasındaki ilişki nedir? Bir diğer kavram ise; "aracılık etme" ne olmaktadır? Ona göre gerçeklik olarak yaşadığımız her şey emre hazır bir şekilde saf kaynakları olarak değil fakat esasta medya vasıtasıyla bildirilmiş olarak durandırı. Çünkü Rönesans'tan itibaren bilimsel faaliyetler öylesine tekniğe indirgenmiş veya teknik bir özellik kazanmıştır ki artık tekniğin hakimiyeti dönemi başlamıştır⁶⁵, denilebilir. Böylesi bir düşünce veya ortaya çıkan realite aracılık edilerek ifade edilen bir kavramı gündeme getirmektedir. Bildirilmişlik, çoğunlukla bizzat olayların bir özelliğidir, derken Kupffer, gerçekliğin eskiden olduğu gibi bildirilen bir gerçeklik olduğunu kabul ederken, onun kaynağının ve muhtevasının farklılaşmasına dikkat çekmektedir. İlk vaizlerin ve ideologların ifade ettikleri objektif gerçeklik yerine, otantik olarak daimi şekilde bildirilen ve verilen bir gerçeklik kavramının yer aldığını ileri sürmektedir. Fakat muhteva ve bildirim şekli ne kadar değişirse değişsin yine de, "kitle iletişim araçlarıyla ve bu araçlarda üretilen kültürle doğrudan doğruya sistem satılmaktadır"⁶⁶ itirazlarını da dikkate almak gerektiği şeklindeki yorumlara da rastlanmaktadır.

Aracılık etme ve/veya bildirme sonucunda meydana gelen, yeni çevre ve hayat şekilleri bizi yeni teknolojilerin dünyasına götürmektedir. Her ne kadar televizyonun yeni ve yüzeysel dünyası olarak eleştirilere konu olsa da bu yeni çevre ve hayat şekillerinin yani aracılık etme organizasyonunun zorunlu olduğunu, buna karşılık eşyanın zorunlu olmadığını ileri süren postmodernistler, bildirmenin bizzat gerçekliğin bir parçası olduğunu, onun arkasında hükmetme bilgisine ait bir otoritenin olmadığını aksine olaylar vasıtasıyla keşfeden, formüle eden ve bildiren teknik, ekonomik araçların bulunduğunu, buna ilave olarak bildirme veya aracılık etmenin de diğer meslekler gibi bir meslek olduğunu kabul etmektedirler. Modern kitle kültürüne doğru paradigmanın bu değişiminin dört safhada meydana gelmesi gerektiğini belirtirlerken bunları "yükümlülük, emniyet telkin etme, güvenilirlik, emre hazır bulunma" olarak saymaktadırlar.

⁶⁴ Avcı; İletişim Düşüncesinin Gelişimi, s. 64-65.

⁶⁵ Avcı, Enformatik Cehalet, s.16.

⁶⁶ Oktay; Türkiye'de Popüler Kültür, s. 42.

Gerçi yukarıda da ifade edildiği gibi nesnenin bildirilen şekiller yoluyla belirlendiği her zaman eleştirilmektedir. Fakat gerçeklik onlara göre yalın olaylardan meydana gelmemekte aksine bildirilen olaylardan ortaya çıkmaktadır. İletişim organizasyonları gerçekliği birçokları için hazırlar ve bu birçokları tarafından tüketilir. Eğer sayısız alıcı hazır bulunuyorsa üretim faydalı olur, düşüncesindedirler. Televizyonun böylece yükümlülüğünü yerine getirdiğini düşünen Kupffer, insanın özdeşliğinin kalmadığını, güvenilen sistemlerin bozulduğunu ifade ederken, muayyen bir zamanda belirlenmiş bazı şeyleri görmenin değil aksine genellikle bildirilen dünyanın güvenilirliğinin söz konusu olduğunu ileri sürer. Eğer buna karşılık bir itiraz yükselecek olursa pedagojiye de aynı şekilde bir itirazın yapılması gerektiğini belirtir⁶⁷.

"Tarih tekerrürden ibarettir" sözünün bir başka şeklini ifade eden Baudrillard, tarihte aynı olayların iki defa meydana geldiğini, birincinin tarihsel bir değere sahip olduğunu fakat ikincisinin, sadece bir karikatür olduğunu belirtirken, bunun yalnızca efsane olmuş bir göndergeden ibaret olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla toplum adeta bir "yeniden çevrim"i yaşamaktadır. Bu kavram bugün ona göre bütün kitle kültürünü yönetmektedir. Bu kültürü yaşatanlar, kültür hakkına değil, kültürel çevrim hakkına sahiptirler. Artık bu safhada kültür, kalıcı olmak için üretilmemektedir⁶⁸.

İşte böyle bir durumu ve kitle kültürünün ortaya çıkışında etkili olan medya ile kitle kültürünü kurma ve gerçekleştirme aşamasında Kupffer, gerçekliğin ortaya çıkmasında medya; yükümlülük, itimat edilirlilik, güven ve emre amade olmayı verir. Bununla beraber düşüncelerimizin sonucu henüz ortaya çıkmadığı için imkana yönelik arayış sürmektedir. Hür medya yoluyla manipülasyon devam etmektedir. Kitle iletişimi yoluyla bildirilen bir dünyada zühd ve irtica mümkün değildir. Kitle kültürünü kurtarma denemesi bunun kendisi gibi farklı şekildedir. Entellektüellerin geçici kimliği olarak kültür kötümserliği yeni bir bilgiye götürmez aksine televizyon gibi aynı şekilde genişleyen kitle kültürüne doğru eylemsel parçalara doğru gelişir. Kendini belirleme (kendi üzerinde düşünme) sadece medyanın dünyası yoluyla ve onlar hakkında dışarıya doğru mümkündür. Medyanın her sahaya ulaşabilir olması ile mümkündür. Kendi üzerinde düşünme, kitle iletişiminin meydana geldiği sahaların aşkınlaşması yoluyla ulaşılabilir, kanaatini taşırken bunun ise dört farklı sahada cereyan eden olaylar ile mümkün olacağına inanmaktadır:

- a) Algılama süreci içindeki görüşler yoluyla
- b) Aktüel talepleri ortaya koyan hazırlık yoluyla
- c) Günahkarlığın reddedilmesi yoluyla
- d) Total manipülasyonun başarısından şüphe yoluyla

Kupffer bu sıralamayı açıklarken; araçsal hayat tarzı ile tespit edilen ve özellikle görsel bildirim için uygun olan bazı olayların doldurulmasında televizyonun özel olarak seçildiğini ifade etmekte, bunun ise bir tesadüf olmadığını, bizim tabiat

⁶⁷ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 49-54.

⁶⁸ Baudrillard; Tüketim Toplumu, s. 115-119.

araştırmacılarından farklı düşündüğümüzü, özellikle davranışlarımızı dünyamızın bilgisi içinde icra ettiğimizi, seçimle karşılaştığımızı, gerçekliğin üretilmesinde aktif olarak hissettiğimizi belirtirken televizyonun üretiminin bizim için bir model olduğunu, çünkü bunun perspektiflerin çeşitliliğine de izin verdiğini düşünmektedir. Farklı görünüşler altında olaylar enine boyuna genişletilebilir ve her standart bir çokları içinde sadece birini mümkün kılar. Bu anlamda biz, kitle kültürü ile çevremizi ve eleştirel düşünceye göre onun temel figürlerini kucaklamayı öğreniriz, demektedir. Bir başka yönüyle ise o, gerçekliğin bizzat algıda öncelikle üretilmesi durumunda daima yeniden başarılmak zorunda olan ve meydana gelen bir akt olarak görülebilir. Bir başka ifade ile özellikle teorik derslerin, öğretimin ve eğitimin bütün problemler için önemli olduğu, ifadelerine de yer vermektedir⁶⁹.

b. Kültürel Çoğulculuk

Burada karşımıza çıkan bir başka boyut ise nasıl bir kültür ortamında yaşıyoruz? Acaba kültürümüz, manevi bir yönlendirmeden veya kavranılan anlamlardan mı meydana gelmektedir? Güvenç, bu konuda kültürün tarihi ve sürekli, toplumsal, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemi olduğunu belirtirken onun toplumsal ve bütünleştirici vasıflarını da saymakta, aynı zamanda kültürün öğrenildiğini ifade etmektedir⁷⁰. Bu yönü ile kültür, hem zihinsel bir yorum hem de bir yönlendirme ve yaşama biçimi olarak anlaşıldığı, söylenebilir. Ancak modernizmin evrenselleşen boyutlarda takdim etmiş olduğu hayat biçimi, heterojen bir sistem talep etmesine rağmen; "Her ne kadar yaşam tarzlarımız birbirine gitgide daha çok benzese de güçlü bir karşıyönelimin izlerine de rastlanıyor: Birliğe karşı direniş, kendi kültür ve dilinin eşsizliğini kabul ettirme isteği ve yabancılardan etkilenmeye karşı çıkış"⁷¹, şeklindeki ifadeler adeta postmodernistlerin ileri sürdükleri düşünceleri onaylayan iddialar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Postmodern düşünce taraftarları günümüzde hayat biçimlerinin aşırı derecede farklılaştığını dile getirirlerken kültürü meydana getiren sebeplerin de farklılaştığı tezine yer vermektedirler. Burada daha çok Lenzen'in Blumenberg'in "Kitap Metaferi (Mecaz)" isimli çalışmasından yola çıkarak delillendirmeye çalıştığı kitapla gerçek arasındaki nisbetsizliğe dikkat çekmekte ve bu orantısızlık sonucunda gerçeğin kaybolduğu görüşünü ileri sürmektedir. Onun Blumenberg'ten yaptığı bir alıntıda; "Kitaplar ve gerçek arasına eski bir düşmanlık oturtulmuştur. Yazılmış, sonuçta başlıklandırılmış ve garantiye alınmış lüzumsuz yapma fonksiyonuyla gerçeğin yerini aldı. Yazılı ve sonuçta basılmış olan görenek tecrübesinin sağlamlılığının zayıflamasına neden oldu. Büyüklük kitapları diye bir şey vardır. Sadece belli bir zaman yazılı kültürden sonra zaten kısa olan yaşam sürecinde tekrar dışarıya bakarak ve bir kez daha dikkate alınmış ve dikkati çekilmiş olan her şey durağan ve

⁶⁹ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 54-56.

⁷⁰ Güvenç; İnsan ve Kültür, s.101-104.

⁷¹ Naisbitt/Aburdene; Megatrend 2000, s. 109.

anlamsızdır,...Kitapların gerçeklerle arasındaki ilişki, yapısal olarak teori ve uygulama arasındaki ilişkiye benzer⁷² ifadelerine rastlanmaktadır.

Buradan hareketle gerçekle kitap yani kelime kültürü ile gerçek arasındaki romantik ilişkinin bugün için geçerliliği olamayacağı şeklindeki iddialardan yola çıktıkları anlaşılan postmodern pedagoglar; geçen yüzyılda okuma oranının az olması ve belirli bir kitlenin güdümünde bulunması, kültürün de bu şahıslar eliyle şekillenmesine sebep olurken, bugün ise resim kültürünün, medyanın yaygınlaşması dolayısıyla kelime veya sözcük kültürünün yerine geçtiğini ifade etmektedirler⁷³. Bunun yaygınlaşmasının en büyük sebebi olarak Kupffer, kelime veya sözcüklere olan güvensizliği gösterirken, resim yoluyla yine de sözcük kültüründeki hakimiyeti kurma teşebbüsünün olduğunu belirtmektedir⁷⁴. Ancak burada hakimiyet veya otorite kurma elit bir tabakanın elinden alınarak çok merkezli, bir başka ifade ile çeşitli şekillerde yayın yapan medyanın eline verilmekte, böylece pluralist bir anlayış getirilmeye ve otantik özelliklere sahip, kaynaksal bir hayat tarzı savunulmaktadır. Ancak bununla beraber, postmodern cazibenin tahrik eden gücü üzerinde duran bir başka eğitimci Peukert'in açıklamalarına yer veren Gudjons, "partikularizmdeki global problemlerden önce medyanın belirli bir kültür endüstrisi yoluyla bozguna ve gerçeğin parçalanmasına ve hayalileşmesine sebep olup olmayacağını araştırdığını belirtmektedir"⁷⁵.

Kitle kültürünün oluşmasında resmin bize pratik, yaşanabilir bir gerçekliği takdim ettiğini, norm ve değerleri resimle yansıttığını, denemeye dayalı olan kabullenmelerin optik olarak her şeyden önce benimsenmiş gerçeği kabul ettirdiğini ifade etmektedirler. Elbette böyle bir düşüncenin sonucu olarak gerçeklik, en azından başlangıçta sadece resimlerden ve sözcüklerden meydana gelmektedir. Yani gerçeklik bunlar vasıtasıyla tasarlanmaktadır. Ancak televizyon yoluyla veya resim diliyle meydana getirilen gerçeklik bizzat televizyonun kendisi kadar her zaman tartışmalı olmuştur. Diğer bir ifade ile "eğlendirirken öğretmek veya öğretirken eğlendirmek" şeklinde iyimser bir ifade ile anlatılmaya çalışılan durum bir bilgi meydana getirme olmayıp sadece bir "zihin durumu" "alışkanlık" ya da "zihni alışkanlık" olarak algılanmaktadır⁷⁶. Elbette böyle bir durumda ise bilgi için gerekli olan hayret, merak, niyet, gayret, bilimsel metot, analiz ve sentez gibi bir takım safhaların ortadan kaldırıldığı düşünülebilir.

Yeni gelen nesle, eğitim yoluyla tesir etmek pedagojinin takip ettiği bir yol olarak kabul edilirken, bu faaliyetin genç insanlara olgunluk kazandırmak, sorumluluk vermek, iyi davranış elde etmelerine yardım etmek ve dürüst olmalarını sağlamak şeklinde ortaya çıkan gayesinin genelde kabul gördüğünü ancak böylesi ideal bir manzaranın sonuçta kitle yoluyla değil ama pedagoji yoluyla saf, bağımsız ve

⁷² Lenzen; Mythos Metapher und Simulation, s. 47.

⁷³ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s.59.

⁷⁴ Kupffer; Ibd, s.58.

⁷⁵ Gudjons; Paedagogisches Grundwissen, s. 299.

⁷⁶ Avcı; Enformatik Cehalet, s. 113-114 ;Ayrıca Bk. Ergün; Eğitim Felsefesi s. 155.

yabancılaşan bir insan tipini ortaya çıkardığını ileri süren Kupffer, eğer gençler sahnede kendilerini gerçekleştirmek yani sahnede olmak istiyorlarsa, pedagoji resim ve kelimenin aktüel gerçekleşmesine tamamen ortaklık etmek zorundadır. Şayet pedagoji kinikçe kavranılabilen grup ilgilerinin arkasına sığınmaz aksine şahıs olarak somut karar ve davranışlar için sorumluluğu üstlendiğini bireye öğretirse pedagojik açıdan toplanma başarmış olur. Aksi takdirde büyük gruplar içinde birey "suçluluk duygusunu" bir defa keşfederse bu benimsenmiş moda bir kelime olur. Kitle programları ile tek tek fertlere ulaşma çabası pedagojinin bir çelişkisidir. Gerçekliği tasarlamak ve belirli durumlar altında hareket etmeye çalışmak onu zorladığı gibi bir takım faziletleri vermek için standart durumlar düzenlemek zorunda kalması bu çelişkinin sürmesine yardım etmektedir, ifadelerine yer verirken pedagoğların bireylerin eğitimini kitle kültürünün kategorilerine göre yaptıklarını da ilave etmektedirler⁷⁷.

Kültürün oluşmasında bizim içinde yaşadığımız dünyayı tasarlamamızda ve kendimize yeni bir dünya kurmamızda bize yardımcı olan kelime ve resimler de bizi ilişkilerin güvenilemeyen bir noktasına getirdiği görülmektedir. Çünkü resimlerin de sonuçta kelimeler gibi tasarlanan bir dünyanın kurulmasında bize yardımcı olduğu ve geçerlilik kazandığı görülmektedir. N. Avcı, "Enformatik Cehalet" olarak isimlendirdiği çalışmasında medyatik kültürün ortaya çıkardığı kitlenin "bilgili cahiller" yetiştirdiğini ifade etmektedir⁷⁸.

Kupffer de bu konuya benzer bir açıdan yaklaşırken; kelime ve resimlerin mevcut bir takım kullanım değerlerinin olduğu veya özel bir değere sahip olmadıkları görünse de, onlar sadece içinde hareket ettiğimiz sosyal gruplar içinde bir değişim değerine sahiptirler. Biz ise bunu diğer kültürlerle karşı karşıya kaldığımızda öğreniyoruz. Bu ise bize, münferit olmayan, bağımsız alışılmış bir hayat biçimini mümkün kılıyor, derken sanat üretiminin kelimelerden meydana geldiğini kabul edersek ve belge olarak edebiyatı değil de dini alırsak kelime kültüründe bir kıtlıkla karşı karşıya kalacağımızı ifade etmektedir. Tabii aynı durum resim kültürü için de geçerlidir. Politik ya da dini liderler otoriter yapılaşan devletler içinde resmî toplantılarda, askeri geçit merasimlerinde ve düzenlenen halk toplantılarında resmî olarak görüldükleri için bize yabancı gelirler. Çünkü onlar gerçekliği soyut olarak değil fakat dolaylı olarak resmî bir sıfatla anlatmaktadırlar.

Bunun sonucu olarak ortaya çıkan kelime ve resimlerdeki kültürsüzlük de etkili olmaktadır diyen postmodernistler, inandığımız, iyi şeyleri düşündüğümüz ve her şeyi doğru yaptığımızı sandığımız ve çocuklarımıza öğrettiğimiz bu kültürsüzlük içinde onların yardımdan yoksunluğu ortaya çıkmakta, düşündüğümüz ve öğrendiğimizin zıddına bir eğitim cereyan etmektedir⁷⁹ ifadelerine yer vermektedirler. L. Wittgenstein'in düşüncelerinden zaman zaman alıntılar yaparken akımızın, zamanın ve mekanın kabul edilen fazlalığını, güven, çevre ve ulaşılamazlığın yüksek

⁷⁷ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s.62-63.

⁷⁸ Avcı; Enformatik Cehalet; s.17.

⁷⁹ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s.64-65.

duygularının realist olmadığını mümkün kıldığını ifade eden Kupffer, hem bizim çocuklarımızın görsel ifade formlarının ve dillerinin hem de çoğulcu toplumumuzun ve diğer grupların da tamamen anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir. Bunun için de o, çocuklarımızın kaybedilmesini istemiyorsak, zamanın ve mekanın yeniden keşfedilmesi gerektiğini istemektedir⁸⁰. Burada ifade edilen pluralist karakterli, kitle toplumunun her zaman ve her yerde aynı şekilde kabul göreceği de tartışmalı konular arasında yer almaktadır. "Global bir kasaba" veya "global Gemeinschaft" olarak kabul edilen ve yorumlanan globalleşen toplum kültürü ile beraber sözleşmeye dayalı olmayan bir kitle kültürü de aynı derecede henüz problemlili alanlar arasında sayılabilir⁸¹.

Kitle kültürünü ortaya çıkarmada, heterojen, kimliksiz bir toplum meydana getirmede oldukça etkili olan kullanılan karşılığı ile medya ve iletişim araçları kültürel farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik bir takım etkilerde bulunurken, belki başarılı olduğu ölçüde önyargılardan insanları kurtarmaktadır, denilebilir. Ancak, üzerinde düşünülmesi gereken konular arasında yukarıda da temas edildiği gibi bilginin ortaya çıkmasındaki olumsuzlukları da ayrıca dikkate alınmalıdır, şeklindeki görüşe katılmak mümkündür⁸².

Ailede Değişim ve Aile İçi İlişkiler

Toplumsal hayatın en küçük birimi olarak kabul edilen, insanoğlunun yeryüzünde yaşamaya başladığı günden itibaren var olagelmiş ve insan hayatının üzerinde, doğumundan önce başlayan ve ilk gelişim yıllarından ömrünün sonuna kadar etkisini sürdüren bir kurum olarak aile, fizyolojik olduğu kadar ekonomik ve toplumsal yönleriyle de, kişiyi, ruhsal gelişimi, oluşumu ve davranışları açısından biçimlendirip yönlendirir⁸³. Aileye bugüne kadar farklı açılardan yaklaşan düşünce yapıları varolmuştur. Ailenin hukuksal yapısından amacına kadar hemen hemen her konu farklı alanlar ile kıyaslanarak incelenmiş ve her inceleyen bu konularda kendi bakış açısına uygun bir hüküm vermiştir.

Ailedeki değişimleri kültürel, toplumsal, ekonomik ve teknolojik alanlardaki şartların etkilediği ve belirlediği genellikle kabul edilebilir. Batı anlamında modern ailenin ortaya çıkışı konusunda farklı yorumlar ve farklı açıdan temellendirmeler yapmak mümkündür. Bu konudaki bir temellendirmede "modern ailenin oluşumundaki gerekli etken, formal eğitimin icadı ve daha sonra yaygınlaşmasıydı"⁸⁴ ifadelerine bakılacak olursa hem aile hem de çocukluğun ortaya çıkışı matbaanın icadı ile başlamaktadır. Elbette böyle bir aile belirlemesi oldukça sınırlandırılmış görünmektedir. Burada amaç daha çok çocukluğun ortaya çıkışı ve ailenin bunda oynadığı rol dikkate alınarak konu açıklanmaya çalışılmaktadır. Herkes tarafından

⁸⁰ Kupffer; *Ibid.*, s. 66.

⁸¹ Khonder; *Globalleşme Teorisi*, s. 97.

⁸² Ergün; *Eğitim Felsefesi*, s. 154.

⁸³ Yavuzer; *Çocuk ve Suç*, s. 125-126.

⁸⁴ Postman; *Çocukluğun Yokoluşu*, s. 61.

kabul edilir ki; aile, diğer bir çok kurum gibi kök itibariyle sosyolojik açıdan metafiziksel bir yapı olarak görülebilir. Her şeye rağmen toplumsal hayatta ve aile içinde çocuklar yetişkinler olmak zorundadır. Bunu ise okumayı öğrenerek, tipografi dünyasına girerek başarabileceklerdir. İşte bu düşüncelerle çocukluk kavramına yaklaşan Batı medeniyeti, matbaa ile birlikte yeni okulu, okulun akabinde de çocukluğu zorunlu kıldı⁸⁵ denmektedir.

Bunun yanında günümüz çağdaş aile yapısının sanayi devrimi ile birlikte meydana gelen ekonomik gelişmelere paralel tarzda geliştiğini ifade edenler vardır. Şu satırlar da bu kanaatleri kuvvetlendirmektedir: "Aileye, biçimini sosyo-ekonomik altyapı verir. Günümüzün sınıflı toplumu, sosyo-ekonomik koşullar ailenin daha sonraki gelişmesi için gerekli ortamı sağlamaktan uzak bulunuyor. Oysa aile, gelişme yolunda tüm olanaklarını tüketmiş değil. Daha ileri üretim biçiminin egemen olacağı toplumlarda aile de özlenen gelişme olanağına kavuşabilecektir"⁸⁶. Çağdaş ailedeki gelişme ve huzur, burada olduğu gibi genellikle üretim-tüketim ilişkisine bağlanarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu gelişme ile birlikte hayatın acımasız şartları milyonlarca insanı ve aile yapısını etkilemektedir. İşsizlik, fakirlik, açlık, meydana gelecek savaşlardaki ölüm korkusu, ırk ayrımının getirdiği sürgünler, çalışma süreleri, ulaşım zorlukları, hayat pahalılığı, v.s. gibi konular aileyi büyük bir baskı altına alarak onun geleceğini adeta ipotek altına almıştır, denilebilir.

Aile ve bu kurum içindeki fertler, özellikle çocuklar bugünden geleceğe giden zaman dilimi üzerinde kişiler arası uyumda odak noktası, gelişme çizgisinin kesişim yeri olarak kabul edilebilir. Çünkü nesiller arası kuşak çatışmaları daima her dönemde burada kendini göstermiştir. Çağdaş, modern aileye bakışlar yeni neslin "birey" yetiştirmesi gerektiği üzerinde ısrarla durmaktadır. Birey olmayı ise; "kendinin farkında olmak, kendi değerlerinin bilincinde olmak, olumlu ve olumsuz yanlarını, davranışlarını değerlendirebilmek, çevresi ve ilişkilerinde kendi varlığını duyumsamak, kararlarında kendisi için önemli yanlarını görerek bağımsız olabilmek, davranışlarında kendi değerlerinin ekseninin yakalayabilmek, kendi haklarını bilmek, benimsemek, koruyabilmek, başkalarının haklarına da kendi hakları gibi bakabilmek..."⁸⁷ şeklinde belirleyen düşünceler modern aile kurumunu ve burada fertlerin sorumluluklarını dile getirmektedir.

Ancak bütün kültürel farklılıklarına rağmen hem Batı toplumları hem de Doğu toplumları bugüne kadar gerçek anlamda bireyi ortaya çıkarabilmiş, yetiştirebilmiş gibi gözükmemektedir. Nitekim Postman yukarıdaki ifadeleri destekler anlamda aile ve çocuk ilişkisini okuma ve eğitim arasındaki bağda ararken, Eisenstein'ın görüşlerinden yola çıkarak çocukların uzun süre eğitilmesi ihtiyacı ailenin dikkatini tekrar çocuğa çevirirken, çocuk üzerindeki ihmamın gittikçe artması sonucu ailelerin gardiyanlara, muhafızlara, koruyuculara, baskıcılara, bakıcılara, cezalandırıcılara, beğeni ve dürüstlük hakemlerine dönüşürken, onların beklentileri ve sorumluluklarının arttığını

⁸⁵ Postman; Çocukluğun Yokoluşu, s. 52.

⁸⁶ Aksöyek; Cinsellik Toplum ve Aile, s. 230.

⁸⁷ Atabek; Çocuklar Büyükler ve Tavşanlar, s.74.

belirtmekte ve varolan her anlayışa uygun konu üzerine olan kitaplarla birlikte sadece okulda değil, çarşıda pazarda dahi ailelerin birer eğitimci ve ilahiyatçı rolüne soyundukları⁸⁸ şeklindeki görüşleri ileri sürmektedir.

Batıda gelişen ve sanayi devrimi ile birlikte sadece daha fazla kâr amacıyla hareket eden kapitalist üretim şekli, çocuktan güç olarak faydalanmak kaygısıyla, onun üzerinde kurduğu aşırı baskı sonucu gittikçe artan bir hızla yok olmaya başlayan çocukluk imajına dikkat çekme hareketlerinin de yine aynı dönemlere rastladığı söylenebilir. Bu şekildeki bir düşünce şekli geleneksel ve modern aile tipinde, aile çocuk ilişkilerinde çocuğa verilen değeri de ortaya çıkarmaktadır. "Maddi karşılıklı bağımlılıktan duygusal karşılıklı bağımlılığa geçişle birlikte çocuk yetiştirme yöntemlerinde de bir takım değişikliklerin olması beklenir. Bu ise sonuçta, ailede maddi bağımlılık bağlamındaki itaat eğilimiyle bağdaşan "yetkeci" ana baba tavrından çok Baumrind'in "yetkili" ana-baba tavrına daha yatkındır"⁸⁹. Ancak böyle bir değişim aşamasında ekonomik seviyenin yükselmesiyle artan bağımsız karar verebilme anlamına gelen özerklik kavramının da yine tartışmalı olacağı Kağıtçıbaşı'nın araştırmasında belirtilmektedir.

a. Aileye Postmodern Bir Bakış

Postmodern pedagoglar, yapmış oldukları eleştirilerin odak noktasına yerleştirdikleri aileyi, toplumda ailenin korunması şüphelidir, temel düşüncesi ile iki açıdan tenkit etmektedirler. Bunlar: Bir taraftan tabii gelişme olarak aile, kamusal olmaktadır ve bundan dolayı birlikte hayatın noksan olan mekanı daimi bir şekilde tavsiye edilmektedir; diğer taraftan kederli bir bakışta fakat eskimiş hayat formları arasında gelecek için ümitvar olabilmektedir. Biz her iki durumda da, temel tasavvurlarımızın biçimini kazanan ailenin görünüşünü veya manzarasını ortaya koyuyoruz. Eğer nostaljik olarak stilize edilirse; gerçeklik içinde asla verilemeyen oranlar veya ilişkilere yeniden özlem duyulur. Şayet böyle eski aile özelemleri devam ederse, çağımız eskinin karşısında değer kaybı safhası olarak görülür ve anlaşılır. Bu nostaljik bakışın nereden kaynaklandığı konusunda ise; özgürlükten veya özel kararlarımızdan ortaya çıkan korku bir motif olabilir. Aileyi ideal olarak, nostaljinin hedef figürü olarak görmek demokratlaşma ve Aydınlanma öncesi bir hayat duygusuna dayanır. Böyle bir zihniyet, insanın huzura kavuşabileceği, emniyet altına alınan bir mekana güvenir, demektirler⁹⁰.

Postmodernistler bu anlamda eleştirdikleri aileyi üç aşamada ele alıp incelemektedirler. Bunlar; toplumsal yön, iki insan arasındaki ilişki ve moda olan hayat biçimi.

İlk olarak onlara göre; toplumsal açıdan aile, çocuklar orada yaşadığı için önemlidir. Yoksa iki insanın evlenmesi veya harici bir beraberlik kurması önemli

⁸⁸ Postman; Çocukluğun Yokoluşu, s. 61.

⁸⁹ Kağıtçıbaşı; İnsan Aile Kültür, s. 103.

⁹⁰ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 39-40.

değildir. Aile ile daha çok devletin ve partilerin ilgilendiği ileri sürülürken, bunların da aileyi istedikleri gibi yönlendirme aracı olarak gördükleri ifade edilmektedir. Devlet, birey olan çocuk için bir sorumlu aramaktadır. Bu durumda kanun koyucu, ailenin pedagojik olarak otonom olduğu ve çocukların yetiştirilmesi problemi özel bir yönetimdeki ideal kurallar gibi maddi olduğundan hareket eder, denmektedir. Onlara göre yüzyılın sonunda toplumsal alanda olduğu gibi ailede de büyük bir değişim yaşanmaktadır. Onun yeri yeniden gözden geçirilmektedir. Postmodernist pedagoglar ailedeki bu değişimi yine aile içindeki "suç hukuku" ve "çocuk hukuku" kavramları açısından değerlendirmektedirler. Bu açıdan konunun daha iyi temellendirilmesi için Kupffer'in bu alandaki görüşlerinden bir alıntı vererek suç konusundaki değişimin nasıl görüldüğüne bakmakta fayda vardır:

Eski suç hukuku gerilediği veya tartışıldığı yerde, otonom bir çocuk hukukundan söz edilmektedir. Suç hukuku merkezi hukukun bir düşünce figürüdür. Bu hukuka göre hakim açıklanan bir kararın şahsa karşı veya lehine bir hukukî durumu sona erdirmektedir. Suç hukuku belirlemeleri soyut olarak formülendirilmiş hukuk ifadeleridir. Ki onlar tespit edilmiş kurallara göre ortaya çıkan tartışmayı çözmeye izinlidirler. Bu hukukî durumun, esasen bir hadisenin toplumsal problemini ilgilendirmediği anlamına gelir. Gerçi olayları açıklamak için hakim gerçekleri tahkik eder, araştırır, fakat onun kendi kararları bir paragrafı kullanmak zorundadır. Bundan dolayı nesnel problemi çözmez. Hakime ait olan davranış yönlendirmeden çok karar yönlendirir. Otonom bir çocuk hakları düşüncesi, önde gelen münferit bir durumu bir kanun altında sadece derc etmenin zıddına bu durumu her defasında bireysel olarak çocuğun iyiliğine karar verir. Sert olmayan bir şekildeki "çocuğun iyiliğine" kavramı önemli bir hukuk emniyetsizliğine yol açar... Kararların çocuğun iyiliğine hizmet edip etmediği çok sonra ortaya çıkmıştır. Bu yeni ilavelerden çocuk hakları bir bölge olarak anlaşılır. Bu saha diğer hukuk sahalarının ölçülerine göre değil, kendi özel ölçülerine göre hareket etmek zorundadır⁹¹.

Böylece otonom bir hukuk sayesinde çocuğun yönlendirilmesi ile aile ve aile içi ilişkilerin soyut bir kanun maddesi olmaktan çıkacağı ileri sürülürken, ebeveynlerin isteklerini ve haklarını tespit etmenin de ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Onlar ailede meydana gelen değişimin "açık toplum" düşüncesine de uyduğunu kabul etmektedirler. "Açık" kelimesi bir taraftan tabuların olmadığı bir hayatı, diğer taraftan hiç bir karar, toplumun tatil edilmesine ait düzenlemeye izin vermediği anlamına geldiği şeklinde yorumlara rastlanmaktadır. Böylece postmodernistler açıklığın artacağı bir toplumda devlete ve diğer kontrol merkezlerine karşı aileyi kurtardıklarını düşünmektedirler⁹².

İkinci görüş altında aileyi "içeriden" ele alan postmodern düşünce mensupları, bu konuda farklı aile ideolojilerinin var olduğuna işaret etmektedirler. Bu sahada "aile nasıl stabilize edilir?", "insan orada engelsiz bir şekilde ilişkileri nasıl icra edebilir?" gibi sorular yerine "bugün ilişkiler samimi bir ortamda genellikle nasıl mümkün olabilir,

⁹¹ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 41-42.

⁹² Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 42.

yetişkinler ve çocuklar arasındaki ilişkiler, bağılıklar nasıl ilerletilir, birbirleriyle aile bağılılığı nasıl korunur?" şeklindeki sorular ortaya konmaktadır. Eğer sorulara dikkat edilecek olursa ailenin artık eski yerini kaybettiği, sarsıldığı ve oradaki ilişkilerin adeta düşman kamplara ayrılan fertlerin temsil ettiği bir durumu yansıttığını ifade etmektedir. Böyle bir durumdan kurtulabilmek için ikinci tip soruları sorma gibi bir gereği hissetmektedirler. Onlar artık ailenin güvenli bir çerçeve takdim etmediğini ileri sürmektedirler. Önceki ailenin sadece kadınlara güvenecekleri bir liman olduğunu, bugün ise, birlikte yaşama değil birbirinden ayrılmaya doğru gitmektedir. Çünkü gerektiğinde tekrar bir araya gelebilmenin yolları yaratılırsa bunun ailenin temellendirilmesindeki rizikodan daha güvenli bir yol olacağı kanaati ileri sürülmektedir⁹³.

Aile içi ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişkiler konusunda anne ve babaların çocuklara verdikleri mühlet içinde, onların başarılı olmalarını beklediklerini, bir başka ifade ile çocukların en az zamanda en çok başarıyı elde etmelerini arzuladıklarını, bunun içinde ailenin çocuğun başarısına karşı duygusal muamele metodunu uyguladığını ileri sürmektedirler. Buna ilave olarak başarısızlığa uğramanın kaynağı her zaman çocukluk yıllarına dayandırılmaktadır. Böylece ilişki sorunlarını anlayışsız anne ile bağımlı hale getirmektedirler. Kısıtlama, bastırma, yoksun bırakma, takip etme, sömürme ve buna benzer sözcükler çoğu kez kendi çocukları ve bu ilişki ile bağımlı olan eğitim tecrübelerinin hükümlerine hakim olmaktadır⁹⁴. Bir başka yönden yukarıdaki başarı düşüncesine paralel şekilde aileyi, "borsa"ya benzetirlerken burada her şeyin birbirine karşı hesaplanıp "çocuklarınız ne yapıyor?" sorusunun cevabının arandığını ileri sürmektedirler. Kupffer aile içi ilişkileri gündeme getirirken, burada belirleyici faktörün herhangi bir mağazadaki hesaplanabilir ve ekonomik açıdan belirleyici bir rol oynayan düşüncüyü kabul etmektedir⁹⁵.

Çocuğun aileye katkısı konusunda, çocuğun ekonomik değerinden daha çok ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiye psikolojik açıdan dikkat çeken A. Miller, "aşağılama" kavramı üzerinde dururken "her aşağılamanın, her gözetilen ayrımın temelinde yatan az ya da çok bilinçli, kontrol dışı, gizli ve toplumun hoş gördüğü yetişkinlerin çocuk üzerindeki iktidardır...Nasıl totaliter bir devlette yaşayan insanlar iktidarın egemenliği altında ise çocuğun ruhsal dünyası da yetişkinin egemenliğindedir⁹⁶ demektedir. Çünkü ailenin geleneksel kültürü, çocuğun ileride kendisinin yaşayacağı bir hayatı ipotek altına almaktadır, şeklindeki ifadeler aile ve çocuk ilişkilerinde mevcut olan durumu yansıttığını ileri sürmektedir. Ailenin çocukta beklentilerini "geleneksel tarım toplumlarının zorunlu dayanışması"⁹⁷, olarak niteleyen görüşler yanında, bundan böyle daha açık sistemler yaratarak geleceğe de uyumlu olmasını sağlamalıyız ve bundan ötürü de çocuklara tecrübelerinin aralıksız olarak devamı ve bilim varlığının bir kuşaktan diğerine devam etmesi artık olası değildir.

⁹³ Kupffer; *Ibid.*, s. 43.

⁹⁴ Oelkers/Lehmann; *Die Wiederkehr der Postmoderne*, s. 48.

⁹⁵ Kupffer; *Paedagogik der Postmoderne*, s.44.

⁹⁶ Miller; *Yetenekli Çocuğun Dramı*, s. 83-84.

⁹⁷ Atabek; *Çocuklar Büyükler ve Tavşanlar*, s.109.

Çocukların geleceğini önceden belirleme teşebbüsleri de artık kabul edilemez olmuştur⁹⁸ şeklindeki ifadeler postmodern bir pedagojiyi kurmaya çalışan Kupffer'in, "aileler sadece ebeveyn olarak çocuklarına sahip olma yetkisini değil aksine birçokları da çocuklarını takdim ettikleri yerde onları belirleme yetkisini de yerine getirmek zorunda olduklarını hissediyorlar"⁹⁹ tarzındaki ifadeleriyle uyum içinde görünmektedir.

Modern eğitimin kurulması aşamasında ilk defa Rousseau tarafından ifade edilen "olumsuz eğitim" olarak da nitelendirilen eğitim düşüncesinde, çocuğa belirli bir yaşa kadar hiçbir şey öğretilmemesi konusunda ısrar edilirken, çocuğun "kendi kendisine sahip olması" gerektiği üzerinde durulmaktadır. Böyle bir düşünceden hareket eden radikal-marksist veya radikal-freudcu eğitim anlayışları da özgür bir çocuk eğitimi düşünürlerken, ailenin cinselliği kısıtlayan ahlaki bir yapıya büründüğünü, okul ile birlikte çocuğa sahip olduğu ve istediği gibi yönlendirmeye; ve onun hayatını belirlemeye çalıştığını, dolayısıyla bu kurumların çocuk üzerindeki etkisinin ortadan kaldırılması konusunda ortak bir görüşü ifade ettikleri görülmektedir¹⁰⁰.

Bu düşüncelerle uyum içinde oldukları görülen ve temelde freudcu psiko-analitik yaklaşımlarla aileyi ve aile ile çocuklar arasındaki ilişkileri değerlendirdikleri görülen postmodern düşünürler, "bakışımız ilk baştan itibaren sola yöneldiği ve diğer bakışları dikkate almadığı için ayartıcıdır"¹⁰¹ şeklindeki ifadeleri ile, ilk çocukluk dönemlerinden itibaren ebeveynin çocuk üzerindeki etkisini ve yönlendirmesini değerlendirmekte ve geleneksel hatta modern aile tipinin çocuk üzerindeki baskısından söz etmektedirler. Onlara göre ebeveyn bunu gerçekte çocuğun iyiliğine yapmaktadır. Çocuğa iyi bir gelecek hazırlamak için, toplumda iyi bir yere gelmesini ve saygınlığını korumasını sağlamak için bunlar onun adına talep edilmektedir. Bütün bu talepler elbette onlara göre masumane tavrıydı. "Çocuk yönlendirilebilir bir objedir...çocuk arzulanan şekle girsin diye eğitilmektedir"¹⁰² şeklinde düşüncelerle konuyu açıklamaya çalışan Miller ve onun bakış açısını yansıtan bir çalışmada; ebeveynin arzuları; yerine getirilememiş veya zamanında yaşanmamış duyguların yeniden yaşatılması için çocuğa hakim olma şeklinde yorumlanırken, çocuğun bunları yaşayamadığını aksine bu davranışların sadece bir taşıyıcısı durumunda olduğunu belirtmektedir¹⁰³.

Sanayileşme sonrası artan üretim ve tüketim ilişkisi her ne kadar aile üzerinde bir takım sıkıntılar meydana getirmiş ise de aile; okul, çocuk yuvaları, arkadaş grupları, meslekler, işletmeler, yüksek okullar, sosyal pedagojik kurumlar ve kitle iletişim organları ile birlikte "sosyalleşme mercii" olarak kabul edilmektedir. Aile son yıllarda sosyalleşme merkezi olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Aile artık

⁹⁸ Oelkers/Lehmann; Antipaedagogik, s. 23.

⁹⁹ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s.22.

¹⁰⁰ Spring; Özgür Eğitim.

¹⁰¹ Kupffer, Ibid., s. 39.

¹⁰² Miller; Yetenekli Çocuğun Dramı, s. 28.

¹⁰³ Oelkers Lehmann; Antipaedagogik, s. 51

statik durgun bir birlik olarak görülmemektedir. O, sürekli olarak dahilli bir değişime, harici uyuma ve aile içi bir dengeye sahip olmak zorunda olan, değişen ve gelişen bir birlik olarak anlaşılmalıdır.¹⁰⁴

Ancak psiko-analistlerin ebeveyn ve çocuk ilişkisini değerlendirmeleri gibi postmodern düşüncenin taraftarlarınınca da toplumun bütün kurallarının çocuk için hazırlandığı fikri üzerinde adeta görüş birliği vardır. Yukarıda da belirtildiği gibi postmodern ekolün, Aydınlanma düşüncesinin sonucunda ortaya çıkmış olan her düşünceye karşı eleştirel bir tavır takındığı için bu düşüncenin bir sonucu olarak toplumda varolan toplumsal yapılara karşı da aynı tavrı gösterdiği söylenebilir. Onlar; toplumumuz bu noktada kendine mahsus bir tavır takınmaktadır. "Hür" vatandaşlar için genelde her şey planlanmıştır. Tabuları yenmeyi yasaklamayı, seksüel hayatı ve arkadaşlık ilişkilerini belirlemeyi istediği gibi, geleneksel normlar, görevler ve erdemler hakkında gülümsemeyi de istemektedir, şeklindeki tespitlerinin yanında ebeveynlerin çarşıda pazarda buldukları her şeyi henüz hiç bir şey bilmeyen ve anlamayan ve tamamen başkasına tabi olan çocuğa uyguladıklarını ifade etmektedirler. Anne ve babadaki bu endişenin "ben-üstü" bir tavır olduğunu, böyle bir tavrın çocuğun bütün isteklerini kısıtladığını belirtirlerken, yetişkinlerin; biz çocuğa güçlü bir şekilde etki ettiğimiz için çocuklarımız her şeyi başarabiliyorlar şeklinde bir savunma mekanizması geliştirdiklerini, gerçekte bunun bir terör olduğunu ve bu terörün belirli davranışları zorlamak isteyen militan yabancı gruplardan değil aksine ebeveynin kendi şuurundan kaynaklandığını da ileri sürmektedirler.¹⁰⁵

Çocuk için aileyi baskı unsuru kabul etmek veya bazı haklar kazandırmak uğruna çocuğu ailenin dışına çıkarmak, onu en azından duygusallığın dışında bırakmak, tartışılması gereken en başta gelen problemler arasında görünmektedir. Eğitim elbette yeni bulunan bir icat veya yeni bir keşif değildir. Çocuk kendi çevresinde kendi yolunu bulmayı mutlaka öğrenmelidir. Ancak ailenin de şartlar içerisinde en uygun ve uyumlu bir hayatı yaşaması gerekmektedir.¹⁰⁶ Aile söz konusu olunca alışkanlık, değer yaratma ve gelecekteki bir hayatı yönlendirme devreye girmektedir. Burada sadece şunu hatırlatmak gerekirse alışkanlık eğitimin başlangıcı belki de en önemli faktörü olarak¹⁰⁷ sürekliliğini ve kabul edilirliliğini devam ettirmektedir.

Bilindiği gibi Durkheim'in sosyolojik bakışı "gerçeklik" ve "toplum" arasındaki ilişkiyi toplumdaki yeni kullanır ve toplumun her şey olduğunu ortaya koymaya çalışır. İlave olarak 'toplum bireyin bilincini aşar' yargısına ulaşır. Modernitenin kuruluşu aşamasında "herkesin herkesle savaşı" veya "insan insanın kurdudur" şeklindeki ifadelerin bir sonucu olarak ortaya çıkması muhtemel olan kargaşayı önlemek için Parsons tarafından açıklanan toplumsal imaj yani toplumu, yapısal olarak birbirine bağlı farklı parçalara sahip bir bütün olarak kabul eden sistem anlayışı, ortaya

¹⁰⁴ Gudjons, Paedagogisches Grundwissen, s. 155.

¹⁰⁵ Kupffer, Paedagogik der Postmoderne, s. 24.

¹⁰⁶ Krş. Oelkers/Lehmann; Antipaedagogik, s.128.

¹⁰⁷ Oelkers/Lehmann; Ibid., s. 128.

çıkabilecek farklı bir olay karşısında beklenen davranışı belirleyen roller olarak anlaşılmıştır. Bu şekildeki düşüncelerinden sonra Murphy, rollerin çerçevesinde belirli ölçüler içerisinde hareket eden insanın, otomatik olarak diğer insanların beklentilerine arzularına cevap vereceğini belirtirken, böyle bir hayat tarzının modernitenin genel karakteri olduğunu ifade eder.¹⁰⁸

Böyle bir gelişme ile birlikte toplumsal alanda şekillenen otorite merkezlerini aile içi ilişkilerde ebeveyne veren postmodern pedagoglar, çocuğu belirleme rolünü de bu ikilinin üstlendiğini ileri sürmektedirler. Ebeveyn bu rolü yerine getirirken göz önünde bulundurduğu davranış biçimi "hata" kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Onlar çocuğun hata yapmasından korktukları için bireyi bütün yönleriyle kuşatıyor ve baskı yapıyorlar şeklindeki ifadeleri ile hatayı ortaya çıkaran sebeplerin, Aydınlanma düşüncesinden itibaren başlayan ve "akla uygun hale getirme" düşüncesi ile yüksek seviyede kompleks olarak şekillenmiş bir endüstri toplumunun olduğunu kabul etmektedirler. Bürokratizasyonun ve standardizasyonun ortaya çıktığı böyle bir toplum modelinde her şeyin önceden planlandığını ve belli bir programa bağlandığını adeta bir fabrikasyon imalatın yapıldığını ileri sürmektedirler. Onlara göre burada ortaya çıkan; bir şeyleri yanlış yapmaya ait olan korku, sorumluluğu üstlenme korkusudur. Dolayısıyla bir plan ve programa göre önceden planlanan çocuk, kendi hür kararını verememekte ve her defasında düzenlenen bir merciye rastlamaktadır.¹⁰⁹ Bir başka ifadeyle "işlenmiş enformasyon ve ardışık öğrenme ilkelerine"¹¹⁰ dayanan böyle bir eğitim şekli çocuğun sosyalleşmesine yardımcı olma görevi olarak kabul edildiği, ileri sürülmektedir.¹¹¹ Bunun sonucu olarak ise Miller; "-miş gibi bir kişilik" veya "sahte benlik"¹¹² ortaya çıkmaktadır diye ilave etmektedir.

Ebeveynlerin "hata" ve "yanlış" yapma korkuları veya bu gibi hareketlerin sonucunda "ben nerede yanlış yaptım?" şeklindeki otoriter zihniyet olan müdafaaları veya sorgulamaları, özdeşliği dışarıdan aldığı ileri sürülen, onların özel kararları ile davranmadıkları ya da kişisel kararlarına güvenemedikleri gibi bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Onlar düzensiz olarak görünenleri görmektedirler. Ne ifade olarak toplumun çeşitliliği için, ne de bireysel vurgulamada şans olarak; aksine eksik olarak, kaotik bir gelişme güzellik olarak görüyorlar. Dolayısıyla artık yukarıdaki sorunun eskidiğine inanılmaktadır. Çünkü onlar hala Pazar ekonomisi içinde değil de merkezî yönetime dayalı ekonomi içindeymiş gibi hareket etmektedirler, diyor postmodern pedagoglar dünyanın açık pazar haline geldiğini ve orada herkesin itibar edilen bölünme merkezleri tarafından onlara bildirilen bir şeyleri satın almak zorunda olduklarını¹¹³ ileri sürmektedirler. Böylece onlar ailede başlayan farklılaşma, bölünme ve düzensizlikleri adeta eğitime de taşırlarken "eğitim yoluyla müşterek bir duygu ve düşünce yaratmak" anlayışını yerle bir etmektedirler, denilebilir.

¹⁰⁸ Murphy; Postmodern Toplumsal Analiz, s. 29-30.

¹⁰⁹ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 25; Miller; Yetenekli Çocuğun Dramı, s. 29.

¹¹⁰ Postman; Çocukluğun Yokluğu, s. 95.

¹¹¹ Aktaran Oelkers/Lehmann; Antipaedagogik, s. 50.

¹¹² Miller; Yetenekli Çocuğun Dramı, s. 29; Ayrıca bk. Titz; Ezbere Hayır, s. 96.

¹¹³ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s.26-27.

Çağdaş dünyada enformasyon ve teknolojideki gelişmelere paralel tarzda aile ve ailenin toplumsal fonksiyonunda da bir takım değişikliklerin olduğu kesindir. Çünkü kültürel farklılıklar azalmakta, hatta birbirine benzer hale gelmektedir. Ancak bu değişikliklerin "yapısal çekirdek aileye doğru gidişte ailevi bağlılıkların ve karşılıklı dayanışmanın da yerini bireysel değerlere ve bağımsızlığa bırakması"¹¹⁴ mümkün olacak mıdır? Batı anlamındaki bir aile talebi toplumda taraftar bulacak mıdır? Veya insanlar yine kendi geleneksellikleri içinde fakat çağdaş dünyaya entegre olmuş bir şekilde mi yaşayacaklar? Bunlara benzer sorular üzerinde sosyo-kültürel bir araştırma yapmak ailenin gelecekteki konumunu daha iyi belirleyebilecektir. Kupffer ise ailenin gittikçe artan bir hızla değiştiği fikrinden hareketle, eski zamanların artık geri gelemeyeceğini bunu kimsenin de istemediğini yazarken; bugün için ebeveynlerin emniyetini kaybettiklerinden söz etmektedir¹¹⁵.

Postmodernistlere göre toplum, "ben" ve "sen" gibi iki taraflı bir yapıyı oluşturmaktadır. Biri diğeri olmadan varlığını sürdüremeyecektir. "Ontolojik olarak birbirlerine bağlı kişiler, ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar bu bağlantıyı görmezlikten gelemezler"¹¹⁶. Dolayısıyla demokrasi böyle bir toplum anlayışında vazgeçilmez bir önem arz etmektedir. Murphy, "gerçekten de postmodernistler kültürü yıkmak yerine toplumu radikal ölçüde demokratikleştirirler"¹¹⁷ demektir. Bu, bir başka şekilde yine onun tarafından "duygular demokrasisi" olarak da belirlenmektedir. Bu kişilerarasılık bir noktada aile içi yapıya da yansımaktadır. Ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişki çocuğa özerklik verilmesinden yana değil, eşit haklara sahip olma yolunda gelişmektedir. Onlar her ailenin demokrasiden yana olduğunu, fakat çocuğa karşı yapmış oldukları her hareket ve belirleme ile bunu başaramadıkları sonucunu ortaya çıkardığını ifade etmektedirler. Bu anlamda postmodern oluşun şu anda modern önyargılı, şuur sahibi varlığın önünde koştüğünü söylemektedirler¹¹⁸.

Üçüncü olarak aile problemi hakkında postmodernistler, genellikle dar anlamda bir aile probleminden değil bilakis ailede ortaya çıkan moda olan bir başka ifade ile toplumsal boyut üzerinde durmaktadırlar. Böyle bir yaklaşım tarzı evde ya da dış dünyadaki yani kurumlardaki genç insanlarla yaşlılar arasındaki ilişkileri kendisine konu olarak seçmektedir. Burada ise, otantik olmayan bir hayat biçiminin fenomeni onlar tarafından müzakere edilmektedir. Yani kuşaklar arasındaki çatışma boyutlarının bugün için çok değiştiği, önceki gerilimlerin çok farklı bir karakter kazandığı belirtilmektedir. Şimdiye kadar farklı değer yargılarından kaynaklandığı düşünülen çatışmaların, bugün aynı kitle toplumunun üyesi olarak tavır takınan insanlardan meydana geldiği, ifade edilirken evlerde dışarı çıkma saatleri, toplantı ziyaretleri, yatağa gitme zamanı, ev işlerine yardım, okul ödevlerini yapma, tüketim

¹¹⁴ Yılmaz; Modernden Postmoderne, s. 251.

¹¹⁵ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 27.

¹¹⁶ Murphy; Postmodern Toplumsal Analiz, s. 208.

¹¹⁷ Murphy; Ibid., s. 268.

¹¹⁸ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 27.

mallarını satın alma, düzen ve görüş konularında küçük çatışmaların meydana geldiğini belirtmektedirler¹¹⁹.

Yukarıdan beri ortaya koymaya çalıştığımız postmodern düşüncede aile ve çocuklar arasındaki ilişkileri ortaya koyan ifadelerden anlaşıldığı gibi bu alanda ortaya çıkan gerilimlerin kaynağı onlara göre; fertler arasındaki bir çatışma olmayıp daha çok yapısal veya kurumsal bir çatışma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü postmodern toplum bir bakıma birbirleriyle çatışan eğilimleri ortaya çıkarmaktadır. Çocuk ve suç konusunda anlaşıldığı gibi gençler daha fazla hak talep ederek, radikal eğitimcilerin "kendi kendine sahip olma" dedikleri, "kendi kendilerini belirleme" fikrine yönelmektedirler. Buradaki ateşleyici prensibin ise; "daha hür ve bağımsız yaşamaları" düşüncesi olduğu yine onlar tarafından ifade edilmektedir. Aile ve eğitim konusunda Kupffer son olarak şöyle demektedir: Ailede, "eleştirel postmodern pedagojide mümkün olan en iyi araç değil aksine klasik trafik sistemi anlamında genellikle ileri hareketi verip veremeyeceği şeklindeki derin düşünceler söz konusudur"¹²⁰.

Kitle Kültürü İçinde Değer ve Normlar

Yukarıda kitle kültürünün ortaya çıkışını tespit etmeye çalışmıştık. Burada ise böyle bir ortamda insan ilişkilerinde veya insanın diğer varlık alanları ile olan ilişkisinde ortaya çıkan bir varlık alanından yani "değer" alanından söz etmek ve buradan hareketle insan davranışlarının şekillenmesine temas etmek istiyoruz.

Değer, her şeyden önce felsefenin alanına giren bir problem olarak şimdiye kadar kendisini kabul ettirmiştir. Ama bu, sokaktaki insanı hatta okuldaki öğrenciyi ilgilendirmeyeceği anlamına gelmemelidir. Çevremizde bulunan nesnelere ve olaylara tepki gösterdiğimizde, onları sadece betimlemekle kalmayız; aynı zamanda onlar üzerinde değerlendirmelerde bulunuruz... Bu anlamda sokaktaki insan bilimsel olarak olaylara bakan kimseden daha fazla iyi ve kötünün dünyasında yaşayan olarak görülebilir¹²¹. Değerlerin kaynağı üzerinde burada uzun felsefi yorumlara girmek istemiyoruz. Ancak konunun daha iyi şekillenmesi için, değer ve norm kavramının ne olduğuna bir kaç cümle ile temas etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Değer; bir çokları tarafından öznel-nesnel, haz ve tercih, duyulan nitelikler-bilinen nitelikler, arzu edilen-edilmesi gereken ve tanımlanamaz bir şey olarak değer, olmak üzere çeşitli şekillerde ele alınabilir ve incelenebilir¹²². Hangi açıdan ele alınırsa alınsın Ülken'nin de belirttiği gibi; "yalnız varolan bir şeyin değeri olabilir. Değer varoluş alanına aittir. Varolmayan şeyin değeri olamaz .. yalnız varolan şeyin hakikatinden söz edilebilir. Fakat varolmayan şeyin değerinden söz edilemez"¹²³

¹¹⁹ Kupffer; Ibid., s. 45-46.

¹²⁰ Kupffer; Ibid., S. 48.

¹²¹ Randal/Buchler; Felsefeye Giriş, s. 107.

¹²² Bu konuda geniş bilgi için bk. Randal/Buchler; Ibid., s. 107-114.

¹²³ Ülken; Bilgi ve Değer, s. 211.

. Her varlık alanının kendine has bir takım temel prensiplerinin olduğu genelde kabul edilir. Bunlar; her objektif değer bağlı olduğu bir gerçeklik düzeni vardır. Her objektif değer bir aşkın varlıktır veya aşkın bir varlığı ifade eder ve her objektif değer başkası tarafından kanıtlanmaya ve bildirilmeye elverişli olarak bilinebilir¹²⁴ şeklinde ortaya konabilir.

Norm ise; kural, davranış çizgisi anlamına kullanılırken "kendisine gönderme yapılarak değer hükümleri verilen ideal tip veya belirlenmiş model anlamında"¹²⁵ kabul edilmektedir. Bir başka şekilde norm'u "genelleştirilen duyu verilerinden, hayallerin terkiibinden doğan tarafsız bir sonuç değil, bütün bu tarafsız verilerin analiz ve sentezle inşa edilmiş eserlerine, disiplin koyan, onlara kendini kabul ettiren bir emir baskıdır"¹²⁶ şeklinde belirlemek mümkündür. Kurallar bütünü olarak karşımıza çıkan normlar bir taraftan sosyal hayatın bir bütünü olurken diğer taraftan sosyalleşme olgusunu da ferdin hayatında ortaya çıkmaktadır, denilebilir. Kitle kültürü içinde göreceli olarak var olduğu düşünülen normların, bilgi alanını aşan ve gerçeküstü bir karakteri olduğunu belirten Ülken, bu özelliklerin yok sayılmasını, evreni kaos içine itmek olduğunu kabul ederek onu dört safhada düşünmektedir: Norm, bütün değerler alanına ait olduğundan aksiyolojik bir temeldir. İkinci olarak tümel ve küllidir. Üçüncü olarak her norm değerini diyalektik gelişmesine bağlıdır ve dördüncü olarak her norm muhtevalıdır ve kendi muhtevalarına ait özel bir yükümlülük ve baskı meydana getirir¹²⁷.

Buradan da anlaşıldığı gibi, her iki kavramın birbiri arasında sıkı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Çünkü insan çevresiyle girdiği iletişim aşamasında bir takım arzularına "hayır" diyebilen varlık olarak görünürken, realiteye her zaman "evet" diyen hayvandan ayrılmakta ve kendi üzerine çıkarak kendisine yeni bir dünya kurmaktadır. Bu tamamen ideal olan makul bir âlemdir. İnsan manevi varlığı yoluyla, bir değerler dünyası içinde yaşamakta ve bu dünyayı en alt maddi âlemden en üst ulvî âleme kadar yükseltebilmektedir. Dolayısıyla o, bir değerler sıralaması kurmakta ve bu mertebelere uygun olarak yaşamaktadır¹²⁸.

Kısacası insan, kendisinin ördüğü bir dünyada değerler yoluyla bir bağ kurarken, içinde yaşadığı dünyayı objeleştirmekte ve buradan hareketle ideal bir dünyaya geçerek soyut bir varlık alanı meydana getirmektedir. Belki de insanı hayvandan ayıran en büyük özellik burada ortaya çıkarken, böyle bir ayırım kendisini evrensel bir ayırım olarak kabul ettirmektedir. İşte bu sınırdaki değerler yani din, sanat ve ahlak karşımıza çıkmaktadır. İnsan ise; "ancak, bu ahlak sferi içinde eğitilebilir"¹²⁹ bir varlık olarak kabul edilebilir.

¹²⁴ Ülken; Ibid., s. 234-235.

¹²⁵ Foulque; Pedagoji Sözlüğü, s. 343.

¹²⁶ Ülken; Ibid., s. 319-320.

¹²⁷ Ülken; Bilgi ve Değer, s. 320.

¹²⁸ Ülken; Felsefeye Giriş, II, s. 160-163.

¹²⁹ Yenişehirlioğlu; İnsan nedir ve Eğitilebilir mi?, s. 13.

Bugün çağdaş dünyanın değerler açısından bir bunalımı yaşadığı genelde kabul gören bir düşünce biçimidir. "Varoluşumuz her an tehdit altındadır. Sömürü insanî kılıklı bir görünümde ve içimizdedir. Adaletsizlik, sefalet ve ezilmişlik bütün gücüyle hükmünü sürdürmektedir. Temel harcımız olan değer sistemlerimiz ve yargılarımız pörsümüş, bunları hayat tarzı olarak kabul eden insanımız toplumdan tecrit edilir bir konuma itilmiştir"¹³⁰. Bütün bu olumsuzluklara ilave olarak bilimsel düşüncelerin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan "teknolojik gelişmenin hızı sosyal gelişmeden çok fazla olduğu zaman insanî değerlerin tehlikede olduğu"¹³¹ ifade edilmektedir. Çağımızın bu olayı belirli bir bölge insanını değil, çağdaş toplumların tamamını ilgilendirmektedir. Bu değişim sebepleri bakış açılarına göre farklılaşmasına rağmen, enformatik kitle kültürünün bir sonucu olarak küçülen ve karmaşıklaşan bir dünyada, kültürel farklılaşma veya geçişlerin yanında manevi değerlerin de farklılaşması yani anlam kaybı, toplumların üzerinde düşünmesi gereken bir problem olarak karşımızda durmaktadır.

a. Norm ve Değerlere Postmodern Bir Bakış

Aklın önderliğinde bir değerler skalası oluşturarak hayatı kurmaya ve kolaylaştırmaya yönelik çalışmalar yapan modern düşünceye karşı eleştiriler başlatan postmodernizm, "kişiler, ortodoks düzen portlerine göre normlara hapsedildiği..."¹³² şeklindeki düşüncelerden hareket ederken fert toplum ilişkisinin yeni yorumlarının ve sosyal bilimsel eleştirilerin insanın bakışını da farklı alanlara kaydırıldığını düşünmektedir. Aydınlanma sonrası insan, üreten ve tarihselliği olan bir varlık olarak kabul edilirken, "artık makinalarıyla değiştirdiği bir doğanın önünde değildir. Tümüyle, bir kültür dünyasının, herhangi bir tarihsel göndergesi olmayan bir imler ve diller kümesinin içinde erimiştir. ..Özne fikrini kesin ve kalıcı bir biçimde parçalar gibidir... aklın utkusunun toplumsal sistemin normlarıyla edimcilerin güdülenimleri arasındaki ilişkiyi .."¹³³ yıkan, yeni bir hayat görüşü kendisini takdim ettiğine dair güven artmaya başlamıştır. İnsanın kendi dışında bir takım genellemeler yaparak çevresi hakkında yaptığı kategorik faaliyet yerine "dikkatlerimizi tümelleştirmelerden uzaklaştırarak, yerel bilginin tikelliğine yöneltilmesini"¹³⁴ isteyen yeni entelektüel bir anlayış ortaya çıkarken "entelektüellerin kendi projelerinin evrensel potansiyeline duydukları güveni yitirmelerini"¹³⁵ kabul etmektedirler, denilebilir. Bir başka ifade ile kendine ait bir takım ilkelere sahip olan toplumsal bir birlikteliğin ortaya çıkışı, adeta bir belirsizliğin, merkezsizliğin kabul edilmesinin bir ifadesidir.

Toplumsal hareketleri "dil oyunları" tezi üzerine oturtan ve böylesi bir toplumda "bilginin meşrulaştırımı"nı ele alan Lyotard, bilginin üretim ve tüketim ilişkisi içerisinde ele alınması gerektiğini hatırlatırken, büyük anlatılara olan güvenin

¹³⁰ Tozlu; Eğitim Felsefesindeki Yeni Gelişmeler, s. 53.

¹³¹ Güngör; Ahlak Psikolojisi ve ..., s. 197.

¹³² Murphy; Postmodern Toplumsal Analiz, s.101.

¹³³ Touraine; Modernliğin Eleştirisi, s. 215-216.

¹³⁴ Faetherstone; Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, s. 68-69.

¹³⁵ Faetherstone; Ibid., s. 78.

sarsıldığına temas etmektedir¹³⁶. Böyle bir bağlamda, insan ve çevresiyle olan ilişkisinde ortaya çıktığını ifade ettiğimiz norm ve değerler de postmodern düşünce taraftarlarınınca incelenmekte ve yeniden yorumlanmaktadır. Hatta yapı-bozuculara göre "bir dil ile konuşmak, radikal bir şekilde değişken bir şeyle konuşmaktır"¹³⁷ şeklindeki ifadeler bu değişimin ateşleyici unsuru olarak algılanmaktadır. Buradan hareketle, modern sonrası toplumların uzun bir süre genel değerlerle yönetilemeyeceği, buna karşılık kendilerini belirli grupların ya da kurumların özel değerleriyle ayırt etmek zorundadırlar¹³⁸, ifadeleri sosyal hayatta bir pluralizme doğru yön değiştirirken, düşünce planında görecelliği hazırlayan fikrî hareketler olarak görülebilir.

Toplumun yeniden yorumlanmasında geleneksel anlayışa karşı tepki gösteren postmodernistler, genel normatif prensipler var mıdır? Onlar genelde tanınıp bilinebilir mi? Nasıl tespit edilebilir? Hangi şekilde davranışta pratikleştirilebilir? Şeklindeki sorularla durum tespiti yaparken, normların önceden sabit olduğunun farz edildiğini veya gelecekle ilgili bir bağlantıda yeniden yorum yaparken ödevin içinde var saydığımızı kabul ederiz, şeklindeki ifadelerinden sonra, değerleri ise varoluşçuların; "insanın serbestçe seçilen hareketlerinden ayrı mevcut değildirler. Davranışlar, soyut değer kavramlarına dayalı olarak tespit edilmemelidir"¹³⁹, şeklindeki düşüncelerine benzer, fakat "tek veya devamsız bir eylem bize kendini bir kural olarak kabul ettiremez, ya tesadüf ya jest olarak kalır; bunun için de değer olamaz"¹⁴⁰ ifadelerine aykırı bir tarzda ele alınmakta ve otorite yoluyla kanunlaştırılan veya gelenek yoluyla temellendirilen çağdaş bir ölçü değil, aksine politik cereyanlar tarafından, sosyal ve teknik gelişmeler hatta moda olan toplumsal formlar tarafından yaratılan ve değiştirilen olarak anlamaktadırlar¹⁴¹. Bu düşünceler benzer bir başka anlatımda "bireysel ve toplumsal ölçekli birçok sosyal sorunumuz da benzer şekilde benimseyip tartışmaya kapadığımız "değerler kümesi"nin sonuçlarıdır"¹⁴² şeklindeki ifadelerde kendisini göstermektedir. Birbiriyle çelişkili olmayan hatta birbirini tamamlayan ve ileri sürülen iddiaların, toplumsal ve bireysel alanda bazı konuları tartışmaya açmakta olduğu görülmektedir.

Postmodern tasarılar öncelikle meta-anlatılara karşı bir güvensizliğin var olduğunu kabul ettikten sonra, kök, fark, ayırım gibi kelimelerden hareketle homojenliği kalmayan bir topluma yani plüralist bir toplum tespitine ulaşmaktadır, diyor Welsch; bunu, Deleuze'nin, kök metaforu vasıtasıyla ayırım ve fark düşüncesiyle temellendirmiştir. Hiyerarşik olmayan bütün ayırımları onun çeşitlemesi kapsarken, bunları hiçbir zaman klasik anlamda anlamamakta ve bir çok küçük birlikleri içine alan küçük ve dar kapsamlı köklerin modern bir sistemini kurmayı denemiştir. Onun dünyasında kesin bir geçerlilik kazanan bu teori ona göre,

¹³⁶ Lyotard; Postmodern Durum.

¹³⁷ Blake; Between Postmodernism and Anti-Modernism, s. 59.

¹³⁸ Oelkers/Lehmann; Antipaedagogik, s. 79.

¹³⁹ Alkan; Eğitim Felsefesi, s. 15.

¹⁴⁰ Ülken; Bilgi ve Değer, s. 426.

¹⁴¹ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 87.

¹⁴² Tiliç; Ezbere Hayır, s. 12.

gerçekliğin paradigması olarak kabul edilmektedir¹⁴³ ifadeleriyle tamamlamaktadır. Kupffer ise bu konuda; "herkes için küçük gruplara ait aidiyet veya spesifik kullanım alâkalarına ait tam farklılık önemlidir"¹⁴⁴, cümlesi ile bu durumu açıkça ortaya koymakta ve desteklemektedir.

Plüralist toplum arzuları, bir taraftan kaynağa yönelik problemleri gündeme getirirken diğer taraftan norm ve değerleri açıklamada insana yardımcı olabilecek olan akıl, metafizik ve irade gibi kavramlara yer vermemekte ve dikkate almamaktadır. Çünkü artık postmodern zamanlar Derrida'nın ifadesi ile "çeşitliliğin işaretlerini içinde barındırmaktadır"¹⁴⁵. Bunun yanında onlar, toplumsal değerlerin eksik olan genel geçerliliğine dikkat çekerlerken, hem insanî alanda hem de pedagojik planda hiçbir şekilde bir irade metafiziğini temsil etmemekte, yanılan akıl ve karar veremeyen iradeyi süjenin bulunduğu yer olarak kabul etmemektedirler. Onu belirleyen tamamen duygusu olduğu kanaatindedirler¹⁴⁶. Sadece insan değil, dünyanın anlaşılması hususunda da aynı düşünceyi paylaşmaktadırlar. Wittgenstein "dünyanın sınırlanmış bütün olarak duyulması, gizemli duygudur"¹⁴⁷ önermesini ileri sürmektedir. Daha açık bir ifade ile, idealizm ve metafizik gibi her iki yolu da çıkmaz olarak tespit etmekte ve rasyonel her türlü temellendirmeden uzak durmaktadırlar.

Bugün, değer ve normların öncekilerden farklı olarak anlaşılmasının yani düşüncedeki değişimin sebebini onlar felsefî bakış açılarının hazırladığını kabul ederler. Değişimin ateşleyicileri arasında ise G. Simmel, L. Wittgenstein ve M. Horkheimer'i saymaktadırlar. Metafiziksel gerçeklikleri kabul etmeyen bu görüşler dünyayı olgulardan ibaret olarak görürken, A priori doğrulara yer vermemekte ve değerlerin de belirlenmesinin değişken olduğunu söylemekle¹⁴⁸, bu alanda göreceliğe kapı açmaktadırlar. Gellner bu konuda daha net konuşmakta ve "postmodernizm, hiç değilse göreceliliği yeğlemesinde açıktır ve tek, kapsayıcı, nesnel dışsal ya da aşkınsal doğruluk tasarımına dış bilememektedir. Doğruluk(hakikat) kaygan bir şeydir..." ifadelerinden sonra "yanıp sönen bir kültürel moda olarak postmodernist akım göreceliliğin, yaşayan ve günümüzde karşımıza çıkan bir türüdür" demektedir. Pozitivist düşüncenin sonunda ortaya çıkmış olan bilimsel yaklaşımları şiddetle eleştiren, akıl tutulmasından söz eden Horkheimer, "araçsal aklın sonuçları olarak adalet, eşitlik, mutluluk, hoşgörü, geçmiş yüzyıllarda aklın doğasında var olduğu ya da gücünü akıldan aldığı varsayılan bütün kavramlar, düşünsel köklerinden kopmuşlardır"¹⁴⁹ demektedir. Onlara göre; özerkliğini kaybeden akıl araçsal hale gelmiştir, ifadeleri sadece aklın değil hedefin de araçsal hale geldiğini göstermektedir¹⁵⁰.

¹⁴³ Welsch; *Unsere postmoderne Moderne*, s. 142.

¹⁴⁴ Kupffer; *Paedagogik der Postmoderne*, s. 83.

¹⁴⁵ Aktaran Welsch; *Unsere postmoderne Moderne*, s. 146.

¹⁴⁶ Oelkers/Lehmann; *Antipaedagogik*, s. 12.

¹⁴⁷ Wittgenstein; *Tractatus*, s.163.

¹⁴⁸ Wittgenstein; *Tractatus*, s. 27,37.

¹⁴⁹ Horkheimer; *Akil Tutulması*, s. 69.

¹⁵⁰ Kupffer, *Paedagogik der Postmoderne*, s. 88.

b. Norm ve Değerler ile Kendini Gerçekleştirme Arasındaki İlişki

Norm ve değerleri sosyal pedagojik bir hareket olarak değerlendirme yoluna giden Kupffer, normların estetikle çok az bir ilişkisinin bulunduğunu ifade ederken, insanın içsel olarak yaşadığını belirtir ve onun diğerlerinin tavırlarından etkilendiğini söylerken, görülemeden yapılanın gerçekliğinin olamayacağını ileri sürer. Ayrıca değerler, ortaya koyduğumuz ve gerçekliği onlara göre düzenlediğimiz değerlendirme bu yolla görülemez. Bilakis olumsuzlama yoluyla görülebilir. Son olarak varolan kurallara uyup uymama konusunda ortaya çıkan tartışmalar insanı rahatsız edebilir. Bu üç sonucun şüpheli durumları ortaya çıkardığını belirten düşünür; normların, objektif dünya görüşü, bilimsel bilginin neticesi, kamusal ve kurumsal yönetmelikler, normal ve aykırı tutumların takdir edilmesine yönelik, çalışma süreçlerinin rasyonelleşmesi ve organizasyonun prensibi, hedeflenen neticeler hakkındaki kararlar ve iletişimin yapısal formları olarak belirli sahalarda geçerli olduğunu belirtir¹⁵¹.

Sosyal hayatın pratiği içinde dolaysız bir şekilde ortaya çıkan, zamanla kanunlaşan normların gerçek ve insanî olup olmadığı konusunu tartışan postmodernistler bu alanda ortaya çıkan sonuçları şüpheli görürlerken, bu sonuçları ortaya çıkaracak norm ve değerleri "insanî olmadığı gibi gerçekçi de olmadıkları"¹⁵² şeklinde yorumlamaktadırlar.

Değer ve normların, insanlar tarafından iletişimde pekâla alınabileceğini, fakat yine bunlar bahane edilerek insanlar için rehin maddesi gibi kullanılabileceğini düşünmektedirler. "Eğitim gerçeğindeki normlandırma denemesi kesindir ve pedagojik değildir" diyen Kupffer "farklı gruplar tarafından, kurumlara taşınan yabancı beklentiler değerdir. Her grup, -birlikte çalışma, ebeveyn, topluluk- tamamen onların direkt olarak değer tasavvurları olarak konulduğu özel ilgilere sahiptir ve beklenir. Bundan böyle gerçek olarak meydana gelen evdeki eğitim yerle bir olabilir. Bundan dolayı pedagojik ve sosyal vakıalar dışarıdan zorla kabul ettirildiği için ve bizzat davranışlarda meydana gelen değerler arasında fark olmak zorundadır"¹⁵³, şeklinde devam ederken norm ve değerlerin sosyal hayatta ortaya çıkan izafiyetine dikkat çekmekte ve bu sahada ısrar etmenin insanın irade ve hürriyetine set çekeceği düşüncesini ileri sürmektedir. Dolayısıyla modern eğitim anlayışının gerçekleştirmek durumunda olduğu "kendini gerçekleştirme" ve "kendi kendisi olma" eylemi, yani insanın mükemmelleşmesi, bir başka ifade ile bedensel, ruhsal, ahlâksal ve zihinsel bütün yönlerini içeren ideal eylem¹⁵⁴ ortadan kalkacaktır, düşüncesini zımnen ifade etmektedir, denilebilir. Zaten "kendini gerçekleştirme" düşüncesi, eğitimin uzak amacı olarak "daha başka nitelikler olmaksızın çok belirsiz bir amaç" olduğu ve devamla bir takım "belirsizlikleri beraberinde getirdiği"¹⁵⁵ dolayısıyla şartsız bir şekilde kabul

¹⁵¹ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 89.

¹⁵² Kupffer; Ibid., s. 92.

¹⁵³ Kupffer; Ibid., s. 92.

¹⁵⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Bilhan, Eğitim Felsefesi, s. 90-97.

¹⁵⁵ Büyükdüvençli; Eğitim Felsefesi"Yazılar", s. 86-87.

edilmesinin mümkün olmayacağı; şeklindeki kabuller, postmodern eğitimcilerin bu kavram hakkındaki şüphelerini kuvvetlendirmektedir.

Böylece eğitimde, bugünden yarına hedef belirlemeye, çocukların geleceklelerini büyüklerin hayatına benzeterek tespit etme çabalarına tepki göstermektedirler. Burada hemen belirtmek gerekir ki hedef tespiti daha çok rasyonel akıl veya aşkın bir kaynağa bağlı olarak yapılan bir hedef tespiti olarak, bir başka ifade ile eğitim ideali olarak ortaya konulan muhtevaya bir karşı çıkış şeklinde anlaşılmalıdır. Dolayısıyla pedagojik hedef tespiti göreceliliğin merkezinde bulunmaktadır. Böylece eğitimin sosyalleşme olarak anladığı ve insanı, gelecekteki kendi yaşayacağı bir hayata yönelik olarak hazırlaması ortadan kalkarken, bugün dahi izafi olan bir değer anlayışının gelecek için hiç bir anlamı kalmayacağı¹⁵⁶ görüşü ileri sürülmektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki "eğitimin bir işlevi de bireyi toplumsallaştırmaktır. Çevresine uyumlu insanlar yetiştirmektir. Çünkü toplum sadece sayısal bir topluluk değildir... Onun ayrı bir özelliği vardır. Bazen birey üstü değerler taşır. Toplumsal bilinç, toplumsal bellek gibi"¹⁵⁷. İnsanın varolduğu günden itibaren insan ve toplum arasında kendisini zorunlu olarak hissettirmiş olan böyle bir sonucu da gözden ırak tutmamak gerekir. Ayrıca postmodern pedagojinin ısrarla üzerinde durduğu "çocuğun aynı haklara sahip olması" tezinden hareket edilmek isteniyorsa, çocuğun birlikte yaşayacağı bir hayatta geçerliliği kabul edilmiş bir takım norm ve değerlere uzak kalmaması, en azından uyum değerlerini öğrenmesi gerekir¹⁵⁸, şeklinde bir düşünce de ileri sürülebilir ve pekâla kabul görebilir. Norm ve değerlerin nesnel olduğu veya öznel olduğu ileri sürülebilir. Bunların her ikisi kabul görebilir. Bunların izafi olması sonuç itibarıyla belki eğitimi ortadan kaldırmaz fakat her halükârda eğitimin evrensel boyutta bir faaliyet olduğu görüşünü yok eder¹⁵⁹.

Pedagojik varlığın kendi sorumluluğunu bilmesi, aynı haklara sahip olarak öğretilmesi, kurgulanan bir dünyada değil kendi iradesi ile seçtiği bir dünyada yaşaması daima istenilir bir düşünce şekli olmakla beraber, hem bireysel hem de toplumsal açıdan değerleri ortadan kaldırmak sadece "monad"lar alemi ortaya çıkaracak, veya Hobbes'un ifadesiyle "insan insanın kurdu" olacak ve bütün ilişkiler postmodernistlerin de ifade ettikleri gibi, alınıp satılabilen bir dünyada üretim-tüketim ilişkisi içerisinde gelişecek ama hiçbir zaman sürekliliği olmayacaktır, demek mümkündür. Ayrıca "değerde en kötü cihet, değer çabasına karşı ilgisiz olmaktır. Bu, insanın her türlü değerlendirme dışında kalmasından ibaret değersizlik alanı, insanın insan olarak şerefini kaybetmesi"¹⁶⁰ anlamına da gelmektedir düşüncesine katılmak mümkündür.

¹⁵⁶ Oelkers/Lehmann; Antipaedagogik, s. 78.

¹⁵⁷ Turgut; Eğitim Üzerine, s. 144.

¹⁵⁸ Oelkers/Lehmann; İbid., s. 80-81

¹⁵⁹ Reboul; Eğitim Felsefesi, s. 107.

¹⁶⁰ Ülken; Bilgi ve Değer, s. 427.

Ayrıca aynı haklara sahip olarak gelecek bir hayatı yaşamaya çalışmak, bir başka ifade ile "serbest olmak" politik bir abartı olarak da düşünülebilir. Postmodern anlayışta veya çocuğun bağımsızlığını talep eden bütün görüşlerde bu yol ile subjektivizme(öznelliğe) ulaşılmaktadır, denilebilir. Eğer bu hürriyet anlayışı toplumsal sistem gibi bir zorunluluktan kaynaklanıyorsa tamamen değişmiş bir öznellik söz konusu olabilir. Toplum ise her zaman bireyin üzerinde ve onun hareketlerini kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. Politik özgürlüğün ise kanunlarla kısıtlandığı bilinen bir gerçektir. Postmodern düşünce, bireyi aşan tüm norm ve değerleri izafileştirdiği veya onlara karşı tepki gösterdiği için öznelliği, bireyi sınırlayan her türlü tavra karşı radikal bir tepki olarak kabul etmektedir¹⁶¹. Ostermeyer'in eğitimi, "çocuğun ne olduğu ve ne olmak zorunda olduğunu öğrenme hakkı ve bu hakkı elde etmek için zorlukların üstesinden gelmek demektir", şeklinde tarif ettiğini belirten Oelkers/Lehmann burada, hak kavramının tartışılabileceğini ve yetkinin reddedilebilir olduğunu ifade etmektedir. Çünkü çocuğun özgürlüğü dikkate alındığında onu değiştirmek niyetiyle etkilemenin yanlış olduğunu belirtirken, etkileme ve özgürlüğün birbiriyle bağdaşmayacağını vurgulamaktadır¹⁶².

Bundan başka postmodernistlerin sosyal ve kültürel alanda dolaysız olarak ortaya çıktığına, insanî ve gerçekçi olmadığına inandıkları norm ve değerler konusunda, kitle toplumu içinde nesnel değerlerden söz etmeyerek izafiyetçi bir görüşe yönelmeleri, şiddetli eleştirilere de kapı açmaktadır. E. Gellner, "Postmodernizm İslam ve Us" isimli çalışmasında, "Gerçekten dünyanın daha bir karmaşıklaştığı, daha istikrarsızlaştığı doğrudur. Ama bana öyle geliyor ki bu, yalnızca nesnellüğün daha zor olduğunu gösterir. Yoksa özünde yanıltıcı olduğu, yerini biçimsel kaos ve kolaja bırakması gerektiği anlamına gelmez. Her şey bir yana, dünyanın değiştiğinin farkındaysak, bu onun hakkında nesnel bir bilgimiz var demektir"¹⁶³ diyerek tepkisini göstermektedir. Entelektüel dünyada son zamanlarda oldukça revaçta olan izafiyetçiliğe karşı eleştirilerini, gittikçe artıran bir tonda devam ettirerek; "göreceliliğin herhangi bir biçimi bizi hiçbir yere götürmez"¹⁶⁴. İfadelerinden sonra "aksine bizi nihilizme ulaştırır"¹⁶⁵, demektir. Çağdaş dünyada insanlığın içine düştüğü buhranları anlatmak ve karşı karşıya kaldığı kötü durumun, zorlukların ve endişelerin nitelenmesi açısından izafiyetin tamamıyla bir "karikatür olduğunu"¹⁶⁶ ifade eder. Onun bu konudaki son kanaati ise; görececilik, "toplumsal ve siyasal bir tavır olarak ayakta duramaz" şeklinde gelişirken, bunun ancak bir "düşkünlük, özellikle ayrıcalıklı kültürlerde yaşayan saf taşralılar arasında çekiciliği vardır" demektir. Bilgiye ve teknolojik gelişmelere dayanan ve her şeyi ile altüst olmuş bir dünyada yaşamının öğrenilmesinin zor olduğunu bunun ise görececilik ile asla

¹⁶¹ Oelkers/Lehmann; Antipaedagogik, s. 110.

¹⁶² Oelkers/Lehmann; Ibid., s.110.

¹⁶³ Gellner; Postmodernizm İslam ve Us, s. 67.

¹⁶⁴ Gellner; Postmodernizm İslam ve Us, s. 76.

¹⁶⁵ Gellner; Ibid., s. 77.

¹⁶⁶ Gellner; Ibid., s. 85.

öğrenilemeyeceğini, çünkü onun bir "kolaycılık" olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir.¹⁶⁷

Hayatın Anlamını Yakalamada Pedagoğun Görevi

Eğitim ve/veya pedagojinin amacının insan için daha iyi bir hayat huzurlu bir ortam sağlama olduğu genelde kabul edilir. Eğitim, "daha iyi uğrunda bir değişimi temsil eden, dünyaya ilişkin geniş ve derin anlayışın kazanılması anlamına gelen bilinç değişimi düşün(cesiyle) yakından bağlantılıdır. Eğitim yaşamaya değer bir geleceğe duyulan inancı imler. Bu kabul olmaksızın insanların eğitilmesi hiç bir işe yaramaz"¹⁶⁸. Ancak burada insana ne, ne kadar ve nasıl öğretilecektir. Sonra sadece öğretmek yeterli midir? Öğrenenin durumu ne olacaktır? Öğretme-öğrenme ilişkisi içerisinde ortaya çıkan davranış biçimi nasıl kontrol ediliş değerlendirilecektir? İsteksiz bir toplumda, yasal kurallara dayanan bir toplumun ilerleme göstermesi mümkün olmadığı ve toplumun düzenini devam ettirmede hukuk kuralları her zaman yeterli olamadığı ve çağımızdaki uygulamaları tehdit eden bir gelişme, hukuki kuralların asla insanları ayakta tutmaya kafi gelmeyeceğidir.¹⁶⁹

Bugün hayatın anlamının hızlı bir şekilde kaybolduğu üzerinde duran postmodern düşünürler, bu kaybın sebepleri üzerinde durmamaktadırlar, diyebiliriz. Çünkü anlam kaybının ancak hal ve şartlara göre açıklanabileceğini ileri sürmektedirler. Anlam kaybının yanında onu yakalamaya çalışmanın ancak tüketim zihniyeti ile olabileceği ifade edilmektedir. Eski dönemlerdeki rahip ve peygamberlerin yerini bugün onlara göre psikolog ve pedagoglar almıştır. Dolayısıyla çağdaş anlam krizinin pedagoğlara iştah çekici bir alan sunduğu kabul edilirken, buna bağlı olarak postmodern toplumların önemi için pedagojinin faaliyete hazır olduğu bildirilmektedir. Ancak onlar pedagogların hayatın anlamını yakalamada şimdiye kadar başarılı olmadıklarını da ilave etmektedirler. Çünkü bunun en büyük sebebi olarak, zihniyette meydana gelen değişiklik olduğunu ileri sürmektedirler. Bir taraftan hayatın anlamını yakalamada pedagoglar sorumlu değildirler, ifadelerini kullanırken bunu şöyle açıklamaktadırlar; onlar işsiz değildirler fakat çalıştıkları iş onları memnun da etmemektedir. Pedagoglar hayatın anlamını yakalamada kendi yetkilerine çok az sahiptirler. Onlar mesleklerini icra ederken ve anlamı yakalamaya çalışırken daima kendi dışında olan bir yönlendirme ile karşı karşıyadırlar.¹⁷⁰ ifadelerini kullanmaktadır.

Diğer taraftan her şeyden önce eskiden dünyaya hakim olan dini düşünceler bugün artık yoktur diyen postmodern düşünürler, dünyanın eskiden "büyük bir dünya tiyatrosu" olarak düşünüldüğünü, herkesin kendilerine verilen rolleri yerine getirdiklerini düşünmektedirler. Bugün ise; artık objektif bir dünyanın olmadığı, bireysel kararların geçerli olduğu ve böyle bir dünyada bireyselliğin merkezî bir rol

¹⁶⁷ Gellner; *Ibid.*, s. 104.

¹⁶⁸ Sarup; *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, s. 217.

¹⁶⁹ Benjamin; *Temel Bir Eğitim Problemi*, s. 70.

¹⁷⁰ Kupffer; *Paedagogik der Postmoderne*, s. 105.

oynadiğı kabul edilmekte ve böylece hayatın anlamının yeniden güçlü bir şekilde gerçekleştirilebileceğı ifade edilmektedir¹⁷¹.

Hayatın anlamını yakalamaya yönelik olarak ortaya çıkan öğretme ve öğrenme kavramları, öğretenle-öğrenen arasındaki ilişkiyi de beraberinde getirmektedir. Öğretme, ister modern anlamda isterse postmodern anlamda olsun vazgeçilmez bir prensip olarak karşımıza çıkarken, bir bakıma onun evrenselliğini bize kabul ettirmektedir. Her insan birbirinin öğretmeni olurken daima bir şeyleri öğretmekte ve onu yaşayacağı bir hayata hazırlamaktadır. Burada bazen öğretimin muhtevası bazen de metotlar konusunda ortaya çıkan tartışmaları belirtmekte fayda vardır¹⁷².

Postmodern düşünce taraftarları da bu anlamda "sadece eğitim yetkisini ve pedagojik meşrulaştırma pratiğini reddetmektedirler. Bununla beraber öğrenme-öğretme ilişkilerini değil, bir dereceye kadar bunlar çocuğun ilgilerinden yola çıkmakta ve çocuğun ihtiyaçlarını dikkate almaktadırlar"¹⁷³, şeklindeki ifadelerin yanında "öğrenme öğretimden daha önemlidir. Elbette bu gerekli bilgiyi kazanmak anlamına gelmektedir. Öğrenmeyi öğrenmek zorunludur ve bu da her defasında aktüel olarak gerekli ne ise odur" düşüncelerine rastlanırken; devamlı, sosyalleşmenin aracı olarak kabul edilen okulun fonksiyonu için "Okul için bu, ne öğrenilmek zorunludur, ne değildir sorusu altında öğrenme muhtevasını kontrol etmek anlamına gelir"¹⁷⁴ denilerek, çocuğun ilgi ve isteklerinin tespiti ve karşılanmasının yanında gelecekte ortaya çıkacağı düşünülen bilgi toplumunun ihtiyaçlarının da böylece karşılanacağı düşünülmektedir.

Müebbi ve muallim arasındaki birlikteliğe dikkat çeken Rousseau, müebbinin bir tek görevinin "çocuklara öğretilecek yalnız bir ilim vardır, bu da insanın vazifelerinin ilmidir"¹⁷⁵, şeklindeki düşünceleri ile çocuğun; hayatın anlamını yakalamada takip edeceği yolun, önceden belirlenen bir takım kuralları zaman içerisinde öğrenmesi ile mümkün olacağını ortaya koymaktadır, denilebilir. Bu ön kabuller bir bakıma; "mutî ve çalışkan, işlerini iyi yapmaya ve beğenilmeye dikkat eden, yaratılıştan ciddi ve azimli öğretmen" düşüncesi, öğrenciyi "kendi benliklerinden kurtarmaya mecburuz"¹⁷⁶ ifadeleri ile benzerlik gösterirken postmodern düşüncenin modernizmin kabul etmiş olduğu böyle bir öğretmen imajına karşı tepkinin de kaynağını meydana getirmektedir, denilebilir.

Bugün toplumumuzda herkes ilişkilerinde güvenilir bir yaklaşım isterken aynı zamanda kendini gerçekleştirmek istemektedir. Kendini gerçekleştirme daima klişe olarak kuralda görülüyor ve muhtevassız aktiviteler uzmanlar tarafından ikinci elden

¹⁷¹ Kupffer; *Ibid.*, s.97-99.

¹⁷² Gordon; *Etkili Öğretmenlik Eğitimi*, s.1-2.

¹⁷³ Oelkers/Lehmann; *Antipaedagogik*, s. 8.

¹⁷⁴ Gudjons; *Paedagogisches Grundwissen*, s. 306.

¹⁷⁵ Rousseau; *Emile*, s. 24.

¹⁷⁶ Bernard; *Eğitimci Mesleğimiz*, s. 36.

işaret edilerek belirleniyor. Dolayısıyla sorumluluk üstlenildiği halde gerçekleşme imkanı olmuyor. Bunun sonucunda güvensizlik her gün biraz daha büyüyor, diyen postmodern pedagoji , pedagogların da neticede insan olduğunu ve bu toplumda yaşadıklarını ileri sürerlerken, onların istisnai bir yere sahip olmadıklarını yani öğretilbilir olana sahip olmadıklarını ifade etmektedirler. Halbuki insanların onlardan mevcut bir takım rahatsızlıkları gidermelerini beklediklerini ama bunun yukarıda sayılan bir takım sebeplerden dolayı gerçekleşemediğini dile getirmektedirler¹⁷⁷.

Merkezi bir takım problemlerin yanında, toplumsal alanda gittikçe bireyselleşen ve objektifleşen eğilimlerin yüzleşmesini, karşı karşıya gelmesini pedagogların, mesleklerinde hissettiklerinin de farkındadır, diyen Kupffer bunu pluralist toplumsal gelişmelere bağlarken "eğer biz bugün pluralist bir topluma sahipsek, uzmanlık da pluralist olur"¹⁷⁸ sözleriyle delillendirmeye çalışmaktadır. Her gün biraz daha çoğulculuğun arttığı bir toplumda, bir arada yaşama becerisini gösterebilecek kitlenin, bunu ancak demokratik olarak karar verilen ve geliştirilen bir teori ile başarabileceği ifade edilmekte "toplumun yükselen kendi değerlerinin organlarını geliştirmeyi ve kendi değişimlerinin moral yansımalarının, kendini idare etmenin demokratik kurumlarını oluşturmayı, kendi kendini tahrip eden eğilimlerin üstesinden gelebilmeyi ve bunun yanında hürriyeti ortadan kaldırmayı değil aksine garanti etmeyi başarıp başaramayacağımız"¹⁷⁹ üzerinde pedagojik açıdan düşünülmektedir.

Formel pedagojinin birliğe ve homojenliğe yönelik gayretlerine karşılık bu alanda dogmatik olarak hareket eden pedagog, konuya eleştirel açıdan bakmadığı için norm düşüncesine ve geçerli insan görüşüne ne kadar bel bağlarsa, eşyada itiraza ve aykırı gençlerin ve çocukların normlarına o kadar az tahammül eder¹⁸⁰. Kaldı ki az tahammül edilebilen sorular mesleğin temel sorularıdır. Modern pedagojinin problemleri çocuklara tahammül edemediğini, aileyi sorunlu olarak vasıflandırdığını, problemleri olarak tespit edilenlerin ilgili kurumlara gönderilerek, bunların uyumuna yönelik kapsamlı yardımlar teklif edildiği ileri sürülürken, bugün ise; bütünlük basitleşmiştir. Kendini gerçekleştirme hareketinde ve bütün duygusal kontrollerin tutarlı izolesini herkes söylemeye izinlidir. Çünkü eğer toplum pluralist olmak isterse, aynı zamanda o rahatlamayı garanti etmez ama birbirine tahammül etmesini diğerlerinden talep etmek zorundadır¹⁸¹.

Bugün gençlerin kamusal alanla ve siyasal hayatla ilgilenmedikleri, bu sahalardan yüz çevirdikleri şeklindeki yaklaşımların var olduğu görüşünden hareket eden postmodern pedagoji, bunun sebeplerinin ne şekilde açıklanırsa açıklansın temelde genç nesillerin artık devletle ve kamusal alanlarla özdeşleşmek istemediklerini ve çünkü eleştirel bir yaklaşımla doğruyu bulmak değil, fakat kendi

¹⁷⁷ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 78.

¹⁷⁸ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s.79.

¹⁷⁹ Gudjons; Paedagogisches Grundwissen, s. 300.

¹⁸⁰ Gudjons; Ibid., s. 300.

¹⁸¹ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 80.

izafi ilgilerine uygun olanı seçmek için gayret ettiklerini ifade etmektedirler. Doğrular peşinde koşmayan, değerleri ortadan kaldıran ya da onları sadece bireylerin ilgi alanları içine sıkıştıran postmodern düşünce, tarihsel süreç içinde devletin kutsallığından söz eden bazı kültürel gelişmelere de böylece karşı çıkarken devleti yalnızca yapısallaşmış bir birlik olarak kabul etmekte ama onunla bir bütünleşme veya özdeşleşmeye karşı çıkmaktadır. Özdeşleşmeyi, otoriter düzen tasavvurlarına bağlılık olarak kabul ederlerken, bunlardan bir an önce kurtulmak gerektiğini de belirtmektedirler¹⁸². Elbette gençlerde özdeşleşmenin olmadığı bir duruma pedagogların sevinecekleri görüşü, onları bir nebze de olsa rahatlatmakta olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Kupffer bunu, "pedagogun özdeşleşmeye ihtiyacı yoktur ve çocukların özdeşleşmesini durdurmaya yönelik taahhüdü hissetmesi gerekir"¹⁸³ ifadeleri ile dile getirmektedir.

a. Pedagog ile Pedagojik Varlık Arasındaki İlişki

Postmodern düşünürlerin üzerinde durdukları önemli konulardan bir diğeri ise; anlamlı bir hayatı gerçekleştirmek için pedagog ile pedagojik varlık arasındaki ilişki meselesidir. Onlar bu konuda; pedagog, "pedagojik varlığı zorlayabilir mi?" sorusundan hareket ederlerken, bu sorunun cevabının postmodern kitle kültürü içinde eğiticinin durumunu da ortaya koyacağını düşünmektedirler. Çünkü, pazar ekonomisi içinde ve kaliteli müşteri hizmetlerinden meydana gelen toplum ve toplumsal olaylar gibi eğitim ve eğiticinin de insanlararası olarak fiili bir şekilde varolduğu gerçeği ile başlar ve devam eder¹⁸⁴, düşüncesi temel nokta olarak kabul edilmektedir. Bir başka ifade ile standartlaşan diğer hizmetler gibi daima başarılı olmak ve her defasında yeniden başlamak zorunda olan hizmetler dikkate alınmak durumunda olduğu kabul edilmektedir. Eğitici öğrenciyi zorlamanın ötesinde ona hizmetleri, müşteri hizmeti gibi her defasında yenileyerek götürürken, özel pedagojik kalitesine güvenilip güvenilemeyeceği konusu da ayrıca üzerinde durulan konular arasındadır. Pluralist bir toplumu dikkate alan postmodern pedagoji, birbirleri karşısında sınırlanmış ve farklılaşmış sahalarda ne karşılaştırılabilen ne de kültürel bir üst kavram altında sıralanabilen nitelikler vardır, temel düşüncesinden hareket etmektedir.

Bu durumda okulda öğrenilmesi gereken ne ise, bunlar prensip itibariyle uyum kabiliyeti olan yani bütün öğrencilere uygulanabilecek olan bir öğretim taslağından değil, bilakis plüralist olan münazaalar yoluyla ortaya çıkan, diğerleri gibi kamusalılıkta geçerliliğe sahip olan ilgiler yoluyla yerleşebilir, düşüncesini ileri sürmektedirler. Çünkü onlara göre; bir tek kişinin özel kalitesine dayanan bir faaliyet alanında kalite mevcut değildir ve ona güvenmekte mümkün değildir¹⁸⁵. Böylece öğretmenin sınıftaki kişiliğinden kaynaklanan otoriter tavrı ile bilgisinden dolayı kazanmış olduğu uzmanlık kalitesini de tartışmaya açtıkları söylenebilir.

¹⁸² Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 81.

¹⁸³ Kupffer; Ibid., s. 82.

¹⁸⁴ Kupffer; Ibid., s. 83.

¹⁸⁵ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 83.

Pluralizm, postmodern düşüncenin çıkış noktasıdır demiştik. Böyle bir yaklaşımda genelde, daha üstün düzenleyici bir norm olmadığı için, bir çoğu veya çok azı aynı şekilde iyi olan, bir çok imkanın hazır bulunduğu anlamı ortaya çıkmaktadır¹⁸⁶. Değerler skalasında her şeyin yani birlikteliğin anlamının, çocuk sevgisinin, otoritenin v.s. aynı derecede olduğu bir alanda, eğiticinin doğruyu doğru olarak bildirme hakkı da ortadan kalkmaktadır. Çünkü onlara göre pedagojik bir ahlâk mümkün değildir ve eğiticinin bunu göstermesi de oldukça zordur¹⁸⁷.

Böyle bir pedagojik faaliyet alanı içinde pedagoğun dikkat etmesi gereken hususlar nelerdir? O yine modern anlamda insanlarla yani öğrencinin yakınları ile parayı verenlerle, anlayışsız velilerle aynı şekilde uğraşmaya devam mı edecektir? Veya kendisini ortaya çıkan bir takım yeniliklere göre değiştirmek zorunda mıdır? Modern eğitim anlayışına karşı yöneltilen eleştiriler yanında bu eleştirilerden eğitimcilerin de nasibini aldıklarını söyleyebiliriz. Touraine; bu durumu "kimi eğitimciler, belki de eğitim düzeyi yükselen bir toplumda meslekleri gerileme gösterdiğinden dolayı, eğitim ve çocuk hakları yönündeki bu harekete, hatta bizzat kendi öğrencilerinin baskılarına karşı kendilerini savunur ve çocuklarla akıl arasında, çocukları ailelerinin, toplumsal çevrelerinin, yerel kültürlerinin baskıcı etkisinden koparıp matematiksel fikirler ve büyük kültürel yapıtlarının açık dünyasına sokmakla yükümlü bir aracı olan birer aydına dönüşmek ya da bu konumlarını korumak isterler"¹⁸⁸ demektedir. Buna benzer sorulardan hareket eden postmodern taraftarlar, böylesi meşguliyetlerin ancak olumsuz bir takım gayretler olarak kalacağına dikkat çekerlerken, geleneksel meslek ilişkilerinin ancak boşa harcanan zaman olarak da kalacağını kabul etmektedirler. Bu durumda pedagoğ için nasıl bir faaliyet alanı kalmaktadır. İşte bu durumu ise; bunların dışında pedagoğlara kendi çalışma sahaları içinde özel sorumluluklarında yapılaşdırılmış ödevler kalmaktadır. Eğiten ve yardımcı eden mesleklerin sahipleri bu ilişkiler içinde ne saf olarak pasifleşebilir ne de dünyaya gözlerini yumabilirler. Şayet onlar, kendilerini özellikle müşteri hizmetlerinde fonksiyonellik olarak anırlarsa, toplumsallıktan belirlenen ortalama beklentiler gibi aynı çevrimsellikte hareket ederler. Eğer pedagoğ günlük pratiklerde çevrimselliğe karşı hareket etmezse, onun pedagojik varlığı bu noktada söz konusudur¹⁸⁹.

Hayatın anlamını yakalamada pedagoğları sorumlu tutmayan Kupffer, "onların belki anlam ihtiyacının içyüzünü aydınlatmada pay sahibi olabileceklerini"¹⁹⁰ kabul ederken "tezgahta değerli bir şey olarak ne anlam vardır ne de bizzat basit bir şekilde onu bireysel olarak ortaya koyabilirim"¹⁹¹ diyerek, piyasa şartları içinde oluşacak bir anlamın her iki yönünün de aynı derecede anlamlı olabileceği şeklinde bir kanaate ulaşmaktadır.

¹⁸⁶ Kupffer; Ibid., s. 85.

¹⁸⁷ Kupffer; Ibid., s.84.

¹⁸⁸ Touraine; Modernliğin Eleştirisi, s. 218.

¹⁸⁹ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 85-86.

¹⁹⁰ Kupffer; Ibid., s. 106.

¹⁹¹ Kupffer; Ibid, s. 100.

Gençlerin son zamanlarda siyasal ve kamusal hayatla ilgelenmediklerini ileri sürmekle birlikte, hayatın anlamlı hale getirilmesinde postmodern tahriklerin özellikle ekoloji, barış ve üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarıyla ilgilenmekte, böylece hem araçsal aklın eleştirisini yaparlarken diğer taraftan onun prensipleri üzerinde de düşündükleri görülmektedir. Bu amaçla "Çevre Eğitimi, Ekolojik bilgi ve Eko-pedagojisi" gibi yeni bilgi alanları üzerinde durmaktadırlar. Diğer taraftan barışa doğru yapılan çağrılar ve insanî hayatın birlikteliğinin tehlikeli artıkları olarak gördükleri baskı, otorite ve savaşı tetkik etmektedirler. Bunun yanında global problemlerin insanlara daha cazip geldiği düşünülecek olursa gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki çelişkilerin gündeme getirilmesini de ileri sürmektedirler¹⁹².

Pedagojik Gelecek Ümitleri

Postmodern pedagoglar, modern eğitimin bugüne kadar istenileni veremediği yani çocukların, yetişkinlerin istedikleri ve planladıkları gibi yetiştirilemediğini ifade ederler. Bunun sebeplerini şu şekilde ortaya koymaktadırlar:

a) Eğitimde yanlış planlama yaptık ve doğru "muhtevaları" bildiremedik.

b) Gerçi doğru planlama yaptık fakat uygulamada pedagojik "hatalar" yaptık.

c) Bütün planlar gayesiz olarak görünmektedir. Çünkü dünya çocukluğumuzda anladığımızdan ve etkilendiğimizden tamamen farklılaştı¹⁹³.

Eğitim yoluyla çocuğu yetiştirme hususunda, onu bir meyve gibi yetiştirmeyi mi yoksa, onun mutluluğunu mu düşünmek gerektiği konusunda oldukça titiz bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Eğitimin başarısızlığını ispatlamak için devlet eliyle yapılan eğitime, bu eğitimin yapıldığı mekan olan okula karşı şiddetli tepkilerde bulunan düşünceleri anti-pedagoji olarak niteleyen Oelkers/Lehmann, bunların okulu "hile enstitüleri" şeklinde belirlediklerini ve yapılan eğitimi de "pedagojinin emperyalizmi" olarak isimlendirdiklerini ifade etmektedir¹⁹⁴. Eğitimi bireyin özgürlüğüne karşı işlenen korkunç bir suç şeklinde belirleme ve çocuğu ebeveynin değerlerine göre yetiştirmeye terketme, onun diğer bir açmazını ortaya çıkarmaktadır, şeklindeki iddiaların, eğitimi başarısızlığa iten sebepler arasında sayılması Oelkers/Lehmann'a göre anti-pedagojik bir yaklaşım olarak telakki edilmektedir.

Çocuğu meyve yetiştirir gibi ele almanın yanlış olacağını düşünen Kupffer, esasen çocuğun mutluluğu nedir, bunu kimse bilmiyor diye ilave etmektedir. Modern eğitim yukarıda sıraladığı sebepleri ortaya çıkaran eğitim planının sınırlarını ve imkanlarını; manevi, davranışsal, toplumsal-sosyal ve moral saha adı altında dört ara başlık altında inceler ve hepsi için "insani düşünceler, hiçbir zaman meyve olarak

¹⁹² Gudjons; Paedagogisches Grundwissen, s. 299-300.

¹⁹³ Kupffer; Paedagogik der Postmoderne, s. 107.

¹⁹⁴ Oelkers/Lehmann; Antipaedagogik, s. 38-39.

emre amade olmadığı için bu mahsul toplamanın prensipleri yanlıştır"¹⁹⁵ hükmünü verir. Soyut anlamda çocuğun mutluluğunun ölçüsü olup olmayacağı bilinemez ve bu önemli de değildir, ifadelerinden sonra Kupffer geleceğe yönelik olarak eğitim hakkında özetle; meyveler, dünün gayretlerinin bir sonucudur. Üretimde, önceden bilinen meyvelerin hedeflendiği her planlı eğitim dününde yönlendirir. Çünkü eğitim çoktandır köhneleşmiştir. Dünyayı bugün, bütünüyle kucaklamayı ve eğitimi yarın için düzenlemeyi başarabilirsem, bu dünya yarın tekrar değişik olacaktır. Benim gayretlerim ise buna göre dün olacaktır. Yani yarın için planlanan her şey yarın dün olacaktır. Bu anlamda gelecekteki meyve mahsulüne kadar kusursuz bir planlama anlamsızdır. Gerçi doktriner ve organize olan daima tercih edilir, fakat gelecek meyvelerin mahsul vereceği bilinmiyor. Bilinirse bu amaç olabilir fakat meyveler hiç bir şekilde tanınmayabilir¹⁹⁶. Modernite yoluyla yapısallaştırılmış olan kavram ve kurumlara karşı bir reaksiyon şeklinde ortaya çıkan bu postmodernist düşünceler, genelde çocuğun kendi hayatına sahip olması hususunda titizlik gösterirken "hürriyetin öğretimini bağımsızlaştırma" üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Ancak her zaman "özgürlüğün özgürlüğe götürmesi şüpheli bir formül"¹⁹⁷ olarak ortaya çıkabilir.

Eğitim yoluyla insanların hem yaşadıkları bir hayata uyum sağlamaları hem de gelecekte yaşayacakları bir zaman dilimine hazırlanmaları elbette ki bir takım gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Bu alanda ortaya çıkan pedagojik düşüncelerin içine düştükleri dilemmalar da buradan ortaya çıkmaktadır, denilebilir. Çocuk bugün için mi yoksa gelecek için mi hazırlanmak, eğitilmek zorundadır? Ailenin, toplumun ve devletin ondan bazı beklentileri olabilir mi? Bunlara benzer soruları çoğaltmak mümkündür. Hatta eğitim sahasında ortaya çıkan manzaralara bakarak, evlerimize kadar giren televizyon vasıtasıyla her gün duyduğumuz ve gördüğümüz manzaralara bakarak eğitimden ümit kesmek de mümkündür. Ancak bütün olumsuzluklara rağmen eğitimi ve okulu emperyalist, kısıtlayıcı, otoriter, çocuğu geleceğe kurban eden v.s. gibi birtakım iddialar sonucu ortadan kaldırmak ve/veya çocuğu eğitmek durumunda mıyız?

Oelkers/Lehmann, kaleme aldıkları ve "Antipedagoji" olarak isimlendirdikleri çalışmalarında "eğitimi, bütün hayalleri etkili ihtimaller üzerinde bıraksa da sürdürmeliyiz. Bizler sadece çocuklarla yaşamayı değil, çocuklarla nasıl bir münasebet kuracağımızı düşünmeliyiz"¹⁹⁸ diyerek bütün olumsuzluklarına rağmen eğitim faaliyetinin sürdürülmesinden yana tavır alırlar. Elbette hiç bir ebeveyn sadece öğretmenin söylediklerine inanması için çocuğu okula veya öğretime kurban etmek de istemeyecektir¹⁹⁹. Ancak insanlık tarihi bir bütün olarak anlaşılmadığı sürece insan faaliyetleri de anlaşılamayacaktır. Çünkü insan sadece bugün varolan ve yarın başka bir şekilde hayatını yaşayacak bir varlık gibi gözükmemektedir. Onları, özgürlük adına özgürlüğe kurban etmekte bir çözüm gibi gözükmemektedir. Çünkü özgürlük ancak

¹⁹⁵ Kupffer; *Ibid.*, s. 114.

¹⁹⁶ Kupffer; *Paedagogik der Postmoderne*, s.115-116.

¹⁹⁷ Oelkers/Lehmann; *Antipaedagogik*, s. 43-44.

¹⁹⁸ Oelkers/Lehmann; *Ibid.*, s.126.

¹⁹⁹ Reboul; *Eğitim Felsefesi*, s. 85.

değerler çerçevesinde kalındığı zaman özgürlük olacaktır²⁰⁰. Değerlerin olmadığı veya izafeleştirildiği bir yerde özgürlük, özgürlük olmaktan çıkacaktır. Her ne kadar değerlerin çeşitli şekilde yorumlandığı ve buradan hareket ederek onların kaldırılması düşünüülüyorsa, o zaman değer ve normların muhtevası ne olursa olsun, insan aklına uygunluğu veya insan aklının bir ürünü olduğu, bir başka ifade ile insanın akla sahip bir varlık olduğu tartışılır hale gelecektir, denilebilir.

Belki çocuklara sahip olmak anlamında onları zorlamamalı, mevcut şartlar içerisinde onların kendilerini gerçekleştirmelerine imkan tanımalıyız. Ama eğitim varolan bir teşebbüs, görünmeyen bir davranış olarak meydana gelmelidir. Eğitim teknolojik bir alet değildir. Dolayısıyla onun sonucunda bir meyve istihsalı de düşünülemez. Teknoloji sahip olunması gereken bir gelişme şekli, fakat esir olunmaması gereken bir olgu olarak da görülmelidir. İnsan yetiştirmenin zorluğu düşünülecek olursa, mevcut rizikonun yanında çoğunlukla ortaya çıkan ve beklenen ödülün alınmaması olarak da görülebilir.

Ancak eğitmek uğruna, hızla ortaya çıkmakta olan gelişmeleri yani elektronik ve bilgisayar teknolojisi ile meydana gelmekte olan "ikinci sanayi devrimi" gibi bir gelişmeyi, "bilgi çağı" olarak adlandırılan değişimi ve bu yol ile meydana gelen gelişmeleri ve yukarıda sayılan sosyal ve kültürel olayları dikkate almaksızın yeni bir hayatın anlamının da anlaşılamayacağına ve bütün bu gelişmelerin sadece entellektüel dünyada meydana getirilen teorik birer düşünce olarak görmemek gerektiğini de göz önünde bulundurulması gereken bir gerçektir.

İnsanın yaşayacağı gelecek bir hayatı anlama ve hazırlık yapmada postmodern açıdan yorumlar yapılmaktadır. Onlara göre; toplumsal problemlerin çözümünde modern düşüncenin, eğitim kurumları üzerine aşırı yük yüklediği yapılan tartışmalar arasındadır. Politikanın da pedagoji üzerindeki baskısı düşünülürse problemler içinden çıkılmaz bir hale dönüşmektedir. Fakat yinede dünyanın değişen şartları karşısında gelecek bir hayatı kurma ve yönlendirmede bazı tahminlerde buldukları da gözden uzak tutulmamalıdır. İşte burada postmodern pedagoji ve/veya eğitim hakkındaki düşüncelerini de yansıttığını gördüğümüz Gudjons'un, İsveç'li eğitim araştırmacısı T.Husen'in çalışmaları özetlenecek olursa; Husen bu çalışmasında geleceğin eğitim ve öğretimi ile ilgili olarak yedi temel husus üzerinde durmakta ve önerilerde bulunmaktadır. Bunlar:

a) Elektronik ve bilgisayar teknolojisi sayesinde günümüz ikinci sanayi devrimini yaşamaktadır. Böyle bir devre sadece teknolojik temel eğitimi zorunlu kılmıyor aksine daima daha yeni bilgileri telkin ederken, yetişkin eğitimi için daha uzun bir zaman dilimine gerek olduğu eğitimciler tarafından ifade ediliyor.

b) Sosyal kontrolün zayıflaması, şehirlerdeki çocukların dünyalarının değişmesi, poliseye olayların artması, daha bağımsız yaşama istekleri, farklı değer

²⁰⁰ Oelkers/Lehmann; Ibid., s. 114.

tasavvurları ile insanların karşı karşıya kalması, plüralizmin artması, ideoloji istidatlarının gittikçe su yüzüne çıkması gibi durumlar bu alanda çok cesurane kararlar alabilecek anlayış sahiplerini beklemektedir.

c) Artan okul zamanı dolayısıyla problem olabilecek bürokratizasyon da dikkat edilmesi gereken hususlar arasında sayılıyor.

d) Öğretim ve kazanılan kabiliyetler "bilgi toplumunda" miras bırakılan refah ve kaynak olarak daha fazla bilgiyi talep , bunların daha çok fonksiyonel bilgiler olacağı kabul edilebilir.

e) Eğitim kabiliyeti, bağımsızlık, kişisel yetki, metodik yetki ve uzmanlık yetkisi yanında özel insiyatifin gittikçe artacağı düşünülmelidir.

f) Öğrenim formları gelecekte kökten değişiklik gösterirken, belki medya geleneksel öğretimin rolünü değiştirecektir. Geleceğin öğretmeni daha çok öğrenenlere uygun materyali hazırlayan ve onlara istişari olarak yardım eden öğrenim teşhisçisi olacaktır.

g) Eğitim kurumları, çocuklar ve gençlere yönelik maksada uygun öğrenme mekanları da olmak için dersin fonksiyonunu da genişletmek zorunda kalacaktır²⁰¹.

Şeklindeki düşüncelerinden sonra "toplumsal değişim, eğitim ve öğretimi değişen formları içinde gelecek hayat kalitesinin bir problemi yapmaktadır. Pedagojik temel prensipler akademik bir sonuç için sadece bir faraziyeden çok daha başkadır. Bu insanî bir geleceğin görünüşünün temel şartıdır"²⁰² ifadeleriyle noktalamaktadır.

Sonuç

Modern düşünce içerisinde ortaya çıkan ve henüz tam olarak netlik kazanmamış olmasına rağmen, insan faaliyetinin her alanında entellektüel eleştirel bir bakış olarak da nitelendirilen ve pedagojik anlayışları açısından incelediğimiz postmodern düşünce, her alanda olduğu gibi pedagojik sahada da tahrir eden, kışkırtan hatta yapısallaşmış fakat durağan olmadığı kabul edilen eğitim alanında da bu tutumunu sürdürerek, kendisini mevcut sisteme karşı bir alternatif olarak takdim etmektedir.

Bu çalışma, geneelde toplumsal ve kültürel alandaki değişimler ile bunun bir sonucu olarak, aile içi yani ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişkilerde meydana gelen değişimler ile sosyal alanda insanların davranışlarına yansıyan norm ve değerlerin

²⁰¹ Gudjons; Antipaedagogik, s. 305-307.

²⁰² Gudjons; Ibid., s. 308.

yeniden yorumlanmasını konu olarak irdelerken, bu yeniden yapılanma aşamasında ve hayatın kaybolan anlamını yakalamada pedagoğlara düşen görevleri ve postmodern bir dünyada gelecek ümitlerini analitik bir metot ve eleştirel bir yaklaşımla ele almıştır.

Postmodern düşünce açısından temelde Aydınlanma hareketine yönelen ve onu esas prensipleri açısından eleştirenler öncelikle, aklın her sahada ortaya çıkan hakimiyetine karşı tepki gösterirlerken, bilimsel yaklaşımların iflas ettiği düşüncesinden yola çıkmaktadırlar. Onlara göre; dünya, artık yeniden yorumlanmalıdır. Çünkü sanayi devrimi sonrası toplumsal alanda meydana gelen modern hayat anlayışı, teknolojik bir devrimin de ateşlemesiyle yeni boyutlar kazanmıştır. Modern düşünce bir taraftan standartları insanın mutluluğuna yönelik olarak takdim ederken, diğer taraftan insanın gelecekte yaşayacağı bir hayatı planlanan bir hedefe kurban etmektedir.

Modern eğitim anlayışı da bu hedefleri gerçekleştirmede, kurallara bağlılığı, yaşanmış örnekler yardımıyla yeni hayatı idealize etmeyi ve sözleşmeye dayalı toplum kurma hayali ile yeni nesillere yaklaşırken, aynı uğurda standart metotları benimseyen ve bunları uygulayanlarla özdeşleşen bir gençlik kurmayı hedeflemekteydi, demek mümkündür. Hatta enformasyon çağı başlangıçta, ekonomik gelişmelerin yardımıyla homojenliği ağır basan bir kitle kültürü ortaya çıkarmada oldukça başarılı olmuştur.

Ancak iletişim alanında yaşanan gerçekler, zamanla merkezî otoritenin kaybolmasına sebep olmuştur, şeklindeki bir düşünceden hareket eden postmodernistler, böyle bir dünyada insan ilişkilerinin yeniden yorumlanmasını "dil" den başlayarak ele almaktadırlar. İnsanlararası dil yorumlarının bir adım ötesinde insan davranışlarını Freudcu psiko-analitik bir metotla çözümlenmeye çalışırken, toplumda meydana gelen değişimleri zaman zaman marksist ve varoluşçu bir temele oturtarak, modernin rasyonel ve ideal olarak gerçekleştirmeye çalıştığı "kendini gerçekleştirme" prensibini fiziksel bir alana indirgemektedirler.

Toplumsal kurumların durağan olmadığı tam aksine ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak zaman içerisinde değiştiği veya bu gelişmelere uyum sağladığı görülmektedir. Aile de yapı itibarıyla değilse bile, aile içi ilişkiler bakımından değişmektedir. Postmodernistler, modern düşünce ve hayat biçiminin aile içi ilişkilerini eleştirirken, yetişkinlerin çocuklar üzerindeki hakimiyetini gündeme getirmekte ve bunun olumsuzlukları üzerinde durmaktadırlar. Burada en çok üzerinde durdukları iki konu; "suç hukuku" ile "çocuk hukuku" dur. Ailede eşit haklara sahip olan bireylerden söz ederken, çocuk hukukundan yana görüş belirtmekte, böylece toplumsal alanda ortaya çıkan pluralizme uygun olarak bir düzenlemeden yana olmaktadır. Yani, bireyin çocukluktan itibaren daha özgür ve bağımsız yaşayabilmesinin yollarını araştırırken bunun için bireyin kendi kendini belirleme hakkının olduğunu düşünmektedirler.

Bugün toplum, iletişim teknolojisinin bir sonucu olarak kitle toplumu haline dönüşmesiyle değer ve normların insan-üstülüğü tartışılır hale gelmiştir, diyen postmodern düşünce taraftarları, baştan beri meta-anlatılara karşı sürdürdükleri eleştiriyi burada had safhaya vardırıarak, norm ve değer alanında tam manasıyla bir görececiliği savunmaktadırlar. Tüketim kültürünün arttığı, subjektivizmin geçerli olduğu ileri sürülen bir alanda, hayatın bir anlamının da kalmadığı kabul edilmektedir. Böyle bir dünyada pedagoğ nasıl bir görev üstlenecektir? İşte o, pedagojik varlıkla ilişkisinde iyiyi, doğruyu, güzeli öğreten değil öğrenmeyi teşvik eden ve hazırlayan olarak yeni hayat anlayışı içerisinde yerini alacaktır, diyenler öğretimin değil öğrenmenin zorunlu olduğunu düşünmektedirler. Geleceğe yönelik ümitlerinde yine öğrenme kavramından hareket ederlerken, bireysel yetkilere, boş zaman değerlendirilmelerine ve global problemlere yöneldikleri dikkat çekmektedir.

Henüz gerçek anlamda sona erip ermediği tartışılan bir yüzyılın sonundan söz etmenin yanında, eğitimin sonundan da konuşan postmodern pedagoğlar, eğitimin yetkisinin ortadan kalkmasıyla birlikte, çocuğun gelecekte kendisinin yaşayacağı bir hayatı belirleme yetkisini kaybettiğini ileri sürmektedirler. Hayatın sürekliliği gibi eğitimin de sürekli olduğu yani öğrenmenin ve öğretmenin fonksiyonunu kaybetmediği bir dünyada sadece pluralist ve izafiyetçi bir anlayışla, yalnızca bir özgürlük uğruna, çocuğa etki etmemek, onun değer anlayışının şekillenmesinde, onu kendi istek ve arzularına terketmek, gelecek daha başka türlü olacaktır gibi basit bir düşünce ve kolaycı bir zihniyetle çocuk adına eğitim ve öğretim sahasından çekilmek, bir bakıma çocuğu hayatın zorluklarına feda etmek olmayacak mıdır?

İnsanın dünyada başıboş bırakılıp bırakılmadığı iyice analiz edilmeksizin ve konunun devlet, toplum ve aile açılarından yeterince araştırılmaksızın, "meyve yetiştirmiyoruz" şeklinde basit bir sebeple geçirilmesinin mümkün olmadığı düşünülmelidir. Elbette insanlık bugün için geçmişteki hayat biçimlerinden oldukça farklı bir durumdadır. İnsanın psikolojik yapısı statiklikten hoşlanmadığı gibi istikrarsızlıktan da rahatsız olduğu dikkate alındığında, değişme ve gelişme onun tabii bir durumu olarak görülmelidir. Bu arada ortaya çıkan olumsuzluklar, bilginin ya da bilimsel düşüncenin özünden değil, fakat ona hakim olacak insanın şursuzluğundan kaynaklanmaktadır. Teknolojiye hakim olması gereken insanlık ona mahkum olduğu günden beri iç huzursuzluğu yaşamaktadır.

Anlaşıyor ki; sosyo-kültürel alanda meydana gelen bütün gelişme ve değişmelere rağmen, öğretim ve öğrenim kavramlarından vazgeçilemeyeceği ilkesinden hareketle ortaya çıkan gerçekler karşısında hem kendisinden hem de çevresinden sorumlu olduğunu düşünen insan modelini geliştirmek, bütün insanlığın görevi ve sorumluluğu olacaktır.

Bibliyografya

- Aksöyek, Ataman; "Cinsellik, Toplum ve Aile", **Aile Yazıları 3**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Derleyenler; B.Dikeçligil/A.Çiğdem, Bilim Serisi 5/3,1984, ss. 229-236.
- Alemdar, Korkmaz/Erdoğan, İrfan; **Popüler Kültür ve İletişim**, Ümit Yayıncılık, Ankara,1994.
- Alkan, Cevat; **Eğitim Felsefesi**, Uludağ Üniversitesi Basımevi,, 1983.
- Atabek, Erdal; **Çocuklar Büyükler ve Tavşanlar**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Avcı, Nabi; **Enformatik Cehalet**,2.Baskı, Rehber Yayınları, Ankara,1990.
- Avcı, Nabi; **İletişim Düşüncesinin Gelişimi**, Anadolu Üni. Yayınları, Eskişehir, 1988.
- Baudrillard, Jean; **Tüketim Toplumu**, (çev.H.Deliçaylı/F.Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Benjamin, C.; "Temel Bir Eğitim Problemi: Değerler", (çev.Vehbi Çelik), **Milli Eğitim**, Aralık 1989, sayı 92, s.69-71.
- Benner, Dietrich/Göstemeyer, Karl-Franz; "Postmoderne Pädagogik: Analyse oder Affirmation eines gesellschaftlichen Wandels?", **Zeitschrift für Pädagogik**, 33.Jg., 1987,Nr.1, ss. 61-82.
- Bernard, P.; "Eğitimci Mesleğimiz", **Çağdaş Pedagojiden Seçmeler**, 2.Baskı,(çev. N. Muallimoğlu), Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- Bilhan, Saffet; **Eğitim Felsefesi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak. Yayınları, Ankara, 1991.
- Blake, Nigel; "Between Postmodernism and Anti-Modernizm: The Predicament of Educational Studies", **British Journal of Educational Studies**, Vol.,44. No. 1. March 1996, pp. 42-65.
- Büyükdüvenci, Sabri; **Eğitim Felsefesi "Yazılar"**, Ankara, 1987.

- Docherty, Thomas, D.; "Postmodernizm: Bir Giriş"; **Postmodernist Burjuva Liberalizmi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, ss.7-53.
- Erdoğan, İrfan/Alemdar, Korkmaz; **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Erginer, S.; **Yeni Çağın Eşiğinde**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1969.
- Ergün, Mustafa; **Eğitim Felsefesi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.
- Featherstone, Mike; **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü** (çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Foucault, Paul; **Pedagoji Sözlüğü** (çev. Cenap Karakaya), Sosyal Yayınları, 1994.
- Gellner, Ernest; **Postmodernizm İslam ve Us** (çev. Bülent Peker), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.
- Gordon, Thomas; **Etkili Öğretmenlik Eğitimi**, (çev. Emel Aksay), Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Göstemeyer, Karl-Franz; "Pädagogik nach der Moderne", **Zeitschrift für Pädagogik**, 39.Jg. 1993, Nr.5, ss. 857-870.
- Gudjons, Herbert; **Pädagogisches Grundwissen**, Verlag Julius Klinkhardt, Bad Heilbrunn, 1993.
- Güneş, Sadık; **Medya ve Kültür**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.
- Güngör, Erol; **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.
- Güvenç, Bozkurt; **İnsan ve Kültür**, 5.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.
- Horkheimer, M./Adorno, T. W.; **Aydınlanmanın Diyalektiği**, (çev. Oğuz Özgül), II, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Horkheimer, Max, **Akıl Tutulması**, (çev. Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul, 1994.
- Illich, Ivan; **Okulsuz Toplum**, (çev. T. Bedirhan Üstün), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem; **İnsan Aile Kültürü**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

- Khonder, Habubul Haque; "Globalleşme Teorisi:Eleştirel Bir Değerlendirme", **Türkiye Günlüğü**, Şubat 1997, sayı 44, s.65-78.
- Kupffer, Heinrich; **Pädagogik der Postmoderne**, Beltz Verlag, Weinheim und Basel, 1990.
- Larrain, Jorge; **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, (çev.N.Nur Domaniç), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.
- Lenzen, Dieter; "Mythos, Metapher und Simulation", **Zeitschrift für Pädagogik**, 33.Jg. 1987,Nr.1, ss.41-61.
- Lenzen, Dieter; "Pädagogisches Risikowissen, Mythologie der Erziehung und pädagogische Méthexis", **Zeitschrift für Pädagogik**, 27.Beiheft,1991,ss.109-125.
- Lyotard, J. F.; **Postmodern Durum** (çev. Ahmet Çiğdem), Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Mauthner, Fritz; **Wörterbuch der Philosophie**; c.III, Zweite, Vermehrte Auflage, Verlag von Felix Meiner in Leipzig, 1924.
- Miller, Alice; **Yetenekli Çocuğun Dramı** (çev. Gönül Sezer),Arion Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Murphy, John W.; **Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri** (çev. Hüsamettin Arslan), Eti Kitapları, İstanbul, 1995.
- Naisbitt, John/Aburdene, Patricia; **Megatrends 2000**,(çev.Erdal Güven), Form Yayınları, İstanbul, 1990.
- Oelkers, Jürgen; "Die Wiederkehr der Postmoderne", **Zeitschrift für Pädagogik**, 33.Jg., 1987, Nr.1.,ss.21-39.
- Oelkers, Jürgen; "Theorie der Erziehung", **Zeitschrift für Pädagogik**, 37.Jg., 1991, Nr.1, ss.13-16.
- Oelkers,Jürgen/Lehmann,Thomas; **Antipädagogik: Herausforderung und Kritik**; Agentur Pedersen Westermann, Braunschweig, 1983.
- Oktay, Ahmet; **Türkiye'de Popüler Kültür**,3.Baskı Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,1995.

- Postmann, Neil; **Çocukluğun Yokoluşu** (çev. Kemal İnal), İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- Randall, John Herman/Buchler,Justus; **Felsefeye Giriş**, (çev.Ahmet Arslan), Ege Üni. Sos. Bil. Fak. Yay. Ege Üni. Matbaası, İzmir, 1982.
- Reboul, Olivier; **Eğitim Felsefesi** (çev. Işın Gürbüz), İletişim Yay. İstanbul, 1991.
- Rorty, Richard; **Olumsuzluk İroni ve Dayanışma** (çev. M.Küçük/A.Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,1995.
- Rousseau, J. J.; **Emile** (çev.ler., H.Z. Ülken, A.R. Ütgener, S.Güzey), 4.Başkı, Türkiye Yayıncılık, İstanbul, 1956.
- Safa, Peyami; **Peyami Safa'dan Secmeler**, 2.Baskı, Hazırlayanlar: F.K.Timurtaş / E.Göze), Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Sarup, Madan; **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**;(çev. A.Baki Güçlü), Ark Yayınevi, 1995.
- Spring, Joel; **Özgür Eğitim** (çev. A. Ekmekçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Titiz, Tınaz; **Ezbere Hayır**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Touraine, Alain; **Modernliğin Eleştirisi** (çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.
- Tozlu, Necmettin; "Eğitim Felsefesindeki Son Gelişmeler", **Felsefe Dünyası**, Mart 1992, sayı 3, s. 51-54.
- Turgut, İhsan; **Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme**, 5. Baskı, İzmir, 1992.
- Uludağ, Zekeriyya; "Aydınlanmanın Eleştirisinden Postmoderne", **Akademik Açı**, 1997/2, s. 4, ss.77-102.
- Uludağ, Zekeriyya; "Modern Düşünce ve Eğitim İçerisinde Postmodern Cazibe", **Akademik Açı**, 1996/1,ss.82-97.
- Ülken, Hilmi Ziya; **Eğitim Felsefesi**, M.E.B. Talim Terbiye Dairesi Yayınları, M.E.Basımevi, İstanbul, 1967.
- Ülken, Hilmi Ziya; **Bilgi ve Değer**, Kürsü Yayınları, Ankara, 1965.

Ülken, Hilmi Ziya; **Felsefeye Giriş**, 2.Cilt, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara, 1958.

Welsch, Wolfgang; **Unsere postmoderne Moderne**, VCH, Acta Humaniora, Weinheim, 1987.

Wittgenstein, L.; **Tractatus** (çev.Oruç Aruoba), B/F/S Yayınları, İstanbul,1985.

Yavuzer, Haluk; **Çocuk ve Suç**, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

Yenişehirlioğlu, Şahin; "İnsan Nedir ve Eğitilebilir mi?", **Felsefe Dünyası**, Mart 1992 sayı 3, s.11-14.

Yılmaz, Aytekin; **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 1995.